

Bronnenpakket

OVER LEVEN EN OVERLEVEN TIJDENS DE GROOTE OORLOG

Colofon

Concept: Erfgoedcel Waasland

Teksten: Erfgoedcel Waasland en Ward Bohé.

De Erfgoedcel Waasland bedankt iedereen die meewerkte aan dit bronnenpakket. In het bijzonder Gemeentearchief Beveren, Bibliotheca Wasiana, Freddy Buys, Marc Clarysse, Noël De Cock, Ronny De Mulder, de familie Drossens, Heemkring d'Euzie Stekene, Jean-Marie De Wilde, KADOC, Gemeentearchief Kruibeke, Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas, Stadsarchief Lokeren, de familie Magherman, Heemkundige Kring Nieuwkerken, Gemeentearchief Sint-Gillis-Waas, Stadsarchief Sint-Niklaas, Gemeentearchief Temse, Ward Bohé, Stedelijke Musea Sint-Niklaas, Frans Vandenhende en Heemkundige Kring Wissekerke.

Inleiding

Dit bronnenpakket wil leerkrachten handvaten aanbieden om de lessen over de Eerste Wereldoorlog een lokale, Wase insteek te geven. Op die manier kan de betrokkenheid van de leerlingen vergroten en kunnen we de regionale impact van de Eerste Wereldoorlog duiden.

Het bronmateriaal dat in dit pakket wordt uitgewerkt is onderverdeeld in vijf thema's:

1. *Vertrekken of blijven?*
2. *Luisteren of zich verzetten?*
3. *In de rij of in het zwart?*
4. *Einde of nieuw begin?*
5. *Leven aan het front!*

Per thema wordt telkens de Wase context kort geschetst en worden er lesimpulsen gegeven. De bedoeling is om in te kantelen tijdens de lessen over de Eerste Wereldoorlog. De focus ligt daarom op het aanbieden van bronmateriaal en niet op het geven van didactische tips bij het bronmateriaal. Bovendien willen we op die manier de leerkracht voldoende vrijheid geven om de lessen op te bouwen zoals deze dit zelf prefereert.

Het bronmateriaal is in hogere resolutie te downloaden van de website www.erfgoedcelwaasland.be/woi/. Voor meer bronmateriaal kan je altijd de Wase archieven en heemkringen contacteren (zie bijlage).

De doelgroep zijn zowel leerlingen uit het lager als uit het secundair onderwijs. Het sluit aan bij het leerplan geschiedenis voor de derde graad van zowel het Vrije Onderwijs als het Gemeenschapsonderwijs. Het pakket past ook binnen de Vakoverschrijdende Eindtermen en het kan aanvullend in andere lessen worden gebruikt.

In de bijlage is ook een bibliografie en een inventaris van het Wase archiefmateriaal rond de Eerste Wereldoorlog opgenomen.

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Historische context	8
Het begin	8
Leven in oorlogstijd	9
1. Vertrekken of blijven?	11
Historische context	11
Lesimpulsen	12
Bron 1.1: Oorlogsaffiche vluchtelingen – 19 oktober 1914 – Collectie gemeentearchief Beveren	12
Bron 1.2: Een schooltje met Belgische vluchtelingen in Sint-Jansteen in november 1916 – Collectie Heemkundige Kring d'Euzie	12
Bron 1.3: Een Duitse soldaat die poseert aan de dodendraad in Klein-Meerdonk – Collectie Noël de Cock	13
Bron 1.4: De grensovergang aan de Kerkstraat in Koewacht, begin 1915 – Collectie Heemkundige Kring d'Euzie	13
Foto 1.5: Grenswachttroepen in Moerbeke, 1915 – Collectie Heemkundige Kring d'Euzie	14
Bron 1.6: Paardenkar met huisraad – Collectie Frans Vandenhende	14
Bron 1.7: Vluchtelingen aan het station van Lokeren – Collectie Frans Vandenhende	15
Bron 1.8: 7 oktober 1914, vluchtelingen in Stekene zochten de weg naar Nederland, tekening uit dagboek Leon Van Haelst – Collectie Heemkundige Kring d'Euzie	15
Bron 1.9: 10 oktober 1914, de grensovergang in Koewacht, paniek aan de grensovergangen, tekening uit dagboek Leon Van Haelst – Collectie Heemkundige Kring d'Euzie	16
Bron 1.10: Vluchtelingen aan het station Sint-Niklaas – Collectie Noël de Cock	17
Bron 1.11: Vluchtelingenkamp te Kloosterzande – Collectie Heemkundige Kring d'Euzie	17
Bron 1.12: Ezelskar met oorlogswezen – Collectie Frans Vandenhende	18
Bron 1.13: Dagboek Leon Van Haelst – november 1914	18
2. Luisteren of zich verzetten?	19
Historische context	19
Lesimpulsen	20
Bron 2.1: Oorlogsaffiche – 4 november 1914 - Collectie K.O.K.W.	20
Bron 2.2: Dagboek Leon Van Haelst – oktober 1915	20
Bron 2.3: Dagboek Leon Van Haelst – oktober 1916	20
Bron 2.4: Oorlogsaffiche inbeslagname textiel – 14 augustus 1916 - Collectie K.O.K.W.	21
Bron 2.5: Oorlogsaffiche inbeslagname gereedschap – 10 april 1917 - Collectie K.O.K.W.	22
Bron 2.6: Oorlogsaffiche verbod danspartijen – 5 juni 1917 - Collectie K.O.K.W.	22
Bron 2.7: Oorlogsaffiche inbeslagname Koper, Nikkel en Tin – 5 september 1917 - Collectie K.O.K.W.	23

Bron 2.8: Groep smokkelaars op een erf aan Driegaaen in Sint-Niklaas, 1916 – Collectie Stadsarchief Sint-Niklaas	23
Bron 2.9: Duitse soldaten rijden voorbij het gemeentehuis van Haasdonk – Collectie gemeentearchief Beveren – fotograaf Camiel Van de Velde	24
Bron 2.10: Teruggekeerde arbeiders begin 1917, de arbeiders kregen mogelijks nieuwe kledij om zo een positief beeld te schetsen van de werkomstandigheden in Duitsland – Collectie Heemkundige Kring Nieuwkerken	25
Bron 2.11: Om te ontsnappen aan de verplichte tewerkstelling schreven veel mannen zich in als klompenmakers – collectie Gemeentearchief Beveren, fotograaf Camiel Van de Velde	26
3. In de rij of in het zwart?	27
Historische context	27
Lesimpulsen	28
Bron 3.1: Brooddeling te Koewacht aan de grens, 1915 - Collectie Heemkundige Kring d'Euzie	28
Bron 3.2: Foto volkskeuken te Sint-Niklaas – Stadsarchief Sint-Niklaas	28
Bron 3.3: In een voormalig klooster aan de Kazernestraat Lokeren werd er enkele malen in de week soep bedeed aan de armen. De bedeling van soep werd “volkssoep” geheten – Collectie Stadsarchief Lokeren	29
Bron 3.4: Soepbedeling te Lokeren – Collectie Stadsarchief Lokeren	29
Bron 3.5: Soepbedeling te Lokeren – Collectie Stadsarchief Lokeren	30
Bron 3.6: Personeel van het voedingskomiteit Temse – Collectie Gemeentearchief Temse	30
Bron 3.7: Magazijn met noodhulp van de ‘Commission For Relief Belgium’ uit Amerika te Lokeren – Collectie Stadsarchief Lokeren	31
Bron 3.8: De bataljonslachterij van het 2 ^e bataljon Potsdam Grenzabschnittkomando I ingericht in de poort van de blokmaker Theoduul Dias, vooraan in de Stadionstraat te Stekene – Collectie Heemkundige Kring d'Euzie	31
Bron 3.9: Oorlogsaffiche prijzen – 24 juli 1915 – Collectie K.O.K.W.	32
Bron 3.10: Oorlogsaffiche veldbescherming – 18 april 1916 – Collectie K.O.K.W.	32
Bron 3.11: Oorlogsaffiche bescherming der velden – 19 juli 1916 - Collectie K.O.K.W.	33
Bron 3.12: Oorlogsaffiche verbod verkoop gebak – 20 maart 1917 – Collectie K.O.K.W.	33
Bron 3.13: Oorlogsaffiche bericht aan de landbouwers – 28 maart 1917 – Collectie K.O.K.W.	34
Bron 3.14: Dagboek Raphaël Waterschoot – 21 januari 1915	34
Bron 3.15: Dagboek Raphaël Waterschoot – 19 februari 1916	34
Bron 3.16: Dagboek Raphaël Waterschoot – 29 april 1917	34
Bron 3.17: Dankrede voor het personeel van het hulp- en voedingskomiteit Temse. Alle medewerkers werden in 1917 ontslagen omdat ze door het provinciale komiteit verdacht werden van smokkel – collectie Gemeentearchief Temse	35
4. Einde of nieuw begin?	36
Historische context	36
Lesimpulsen	37

Bron 4.1: Affiche Leening der Nationale herstelling – 1919 - Collectie Gemeentearchief Beveren _____	37
Bron 4.2: Affiche besmettelijke ziekte – Collectie gemeentearchief Beveren _____	37
Bron 4.3: Aankomst Belgische troepen te Haasdonk op 15 november 1918 – Collectie Gemeentearchief Beveren _____	38
Bron 4.4: Affiche oorlogsschade – 31 december 1919 – Collectie gemeentearchief Beveren _____	38
Bron 4.5: Tijdens de bevrijdingsstoet te Haasdonk op 19 en 20 oktober 1919 werden de gesneuvelde Haasdonkenaren herdacht met lauwerkransen – Collectie Gemeentearchief Beveren _____	39
Bron 4.6: Tafereel uit vredesstoet na afloop van de Eerste Wereldoorlog. De praalwagen met kanon staat opgesteld ter hoogte van de Sint-Nicolaaskerk, Parochiehuis en Cipierage op de grote Markt van Sint-Niklaas– Collectie Stadsarchief Sint-Niklaas _____	39
Bron 4.7: Stoet voor de vredesfeesten te Sinaai, met verklede deelnemers en wagens, 1919 – Collectie Ronny De Mulder _____	40
Bron 4.8: Dagboek Raphaël Waterschoot – 24 juli 1918 _____	40
Bron 4.9: Dagboek Raphaël Waterschoot – 25 september 1918 _____	40
Bron 4.10: Dagboek Raphaël Waterschoot – 16 oktober 1918 _____	40
Bron 4.11: Dagboek Leon Van Haelst – 11 november 1918 _____	40
Bron 4.12: Dagboek Leon Van Haelst – 11 november 1918 _____	40
5. Leven aan het front _____	41
Historische context 'Frontleven Wereldoorlog I' _____	41
Lesimpulsen _____	45
Bron 5.1: Film Frontleven Wereldoorlog I in 3D _____	45
Bron 5.2: Audiofragmenten Frans Struyf – Hilaire Verschelden – Leo De Nayer – Petrus Vanacker _____	45
Bron 5.3: Kaart opbouw loopgraven – Getekend door Erik Pijl in opdracht van Stedelijke musea Sint-Niklaas _____	45
Bron 5.4: Infografiek – Stedelijke musea Sint-Niklaas _____	46
Bron 5.5: Fragment uit brief van Leo De Nayer – 8 december 1914 _____	46
Bron 5.6: Fragment uit dagboek van Leo De Nayer – 4 april 1915 _____	47
Bron 5.7: Fragment uit brief van Leo De Nayer – 22 maart 1915 _____	47
Bron 5.8: Fragment uit brief van Leo De Nayer – 9 april 1917 _____	47
Bron 5.9: Fragment uit brief van Leo De Nayer – 12 december 1917 _____	47
Bron 5.10: Fragment uit dagboek van Leo De Nayer – 9 januari 1918 _____	47
Bron 5.11: Foto Gustaaf Drossens – Collectie Stadsarchief Lokeren _____	48
Bron 5.12: Foto Gustaaf Drossens – Collectie Stadsarchief Lokeren _____	48
Bron 5.13: Foto Gustaaf Drossens – Collectie Stadsarchief Lokeren _____	49
Bron 5.14: Foto Gustaaf Drossens – Collectie Stadsarchief Lokeren _____	49

Bron 5.15: Foto Gustaaf Drossens – Collectie Stadsarchief Lokeren _____	50
Bron 5.16: Foto Gustaaf Drossens – Collectie Stadsarchief Lokeren _____	50
Bron 5.17: Foto Gustaaf Drossens – Collectie Stadsarchief Lokeren _____	51
Websites en literatuur _____	52
Op zoek naar extra bronnen? _____	57
Stadsspel 'Dilemma 14/18' _____	57

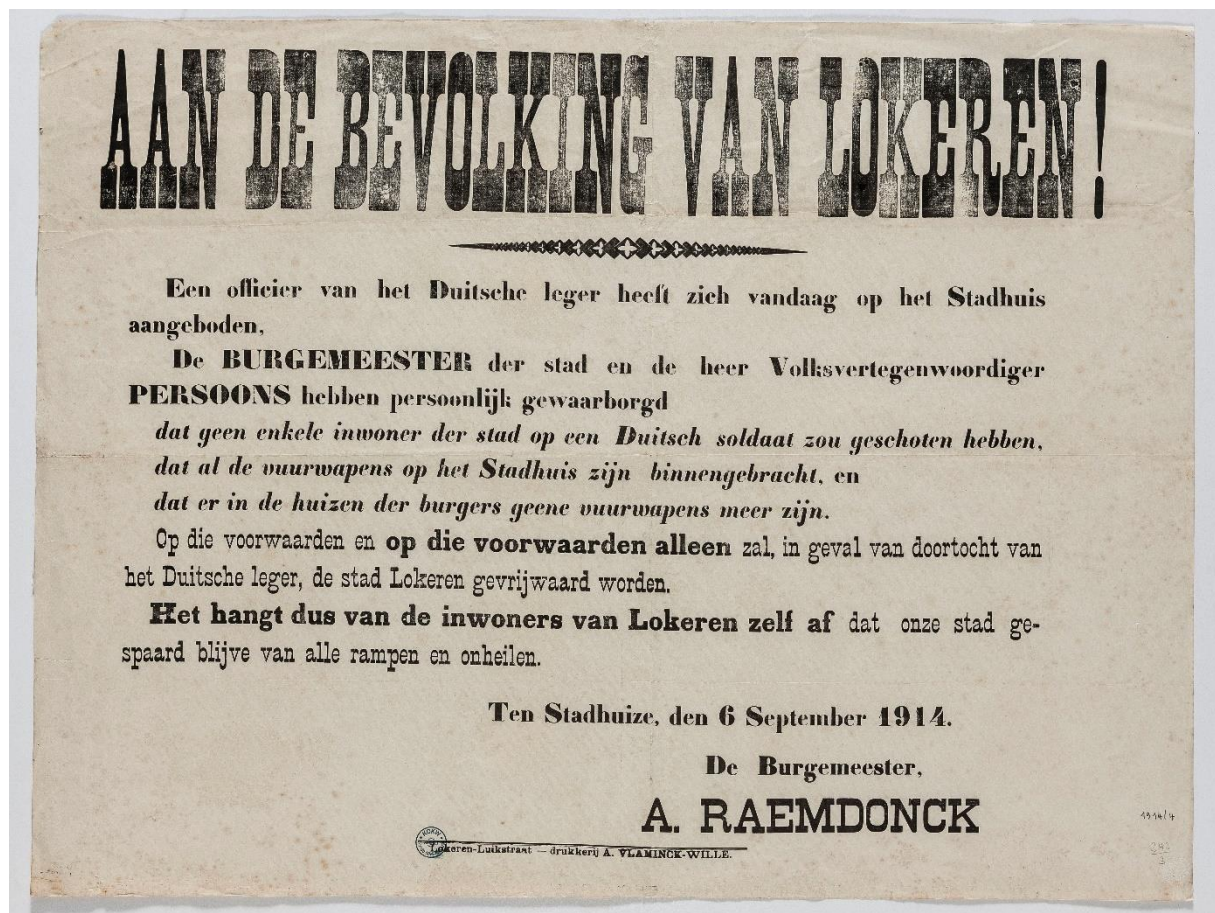
Historische context

Het begin

Op 28 juni 1914 werd de Oostenrijks-Hongaarse kroonprins Frans Ferdinand doodgeschoten. Het Europese kruitvat stond op springen. Er traden verdragen, ententes en ultimatus in werking, wat leidde tot de Eerste Wereldoorlog. Op 4 augustus 1914 viel Duitsland België binnen. Het nieuws van de inval sijpelde snel door tot in het Waasland via kranten, brieven en verhalen van de vluchtende bevolking die de Duitse opmars van dichtbij meemaakte.

De oorlog naderde het Waasland toen eind augustus de eerste bommen op Antwerpen vielen en de Duitsers begin september Dendermonde in brand staken. Antwerpen kwam op 10 oktober 1914 in Duitse handen waardoor de troepen langs twee kanten naderden.

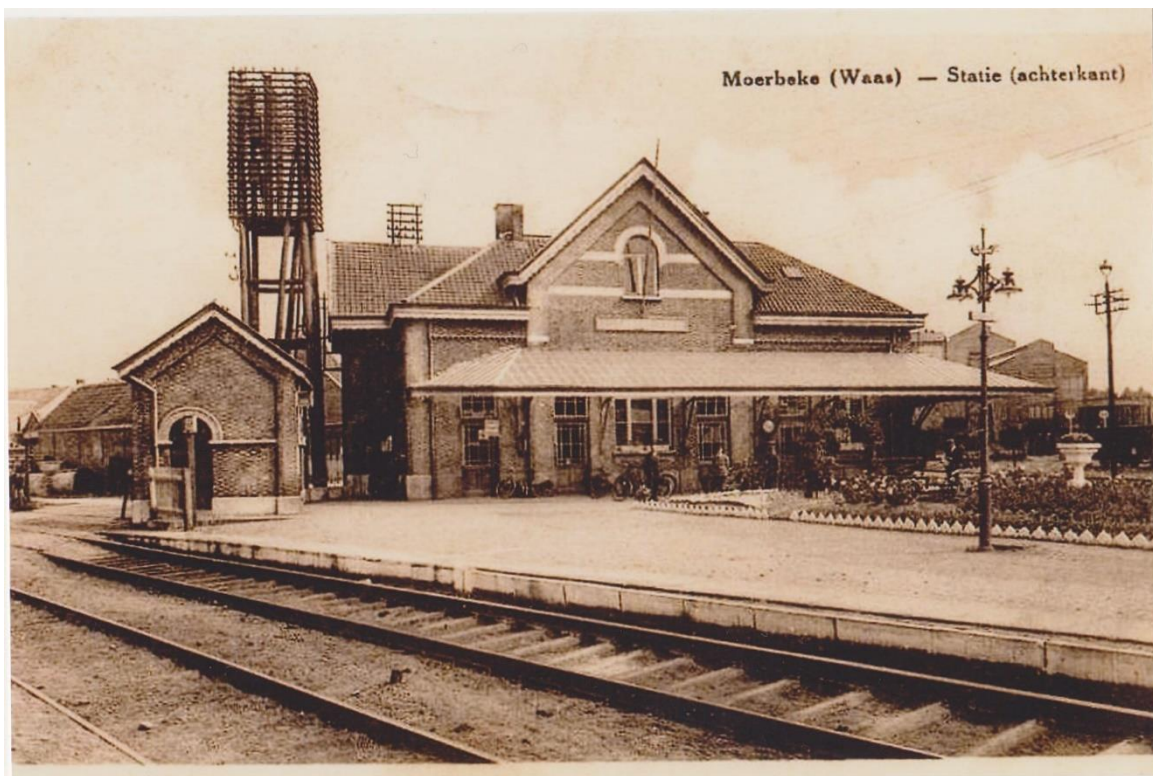
Het nieuws over de daden van de Duitse bezetter maakte de Waaslanders bang. Zo riep burgemeester Raemdonck van Lokeren op 6 september 1914 op om de troepen niet te hinderen.

Oorlogsaffiche - Collectie K.O.K.W.

Toch kwam het in Lokeren op 8 oktober 1914 ter hoogte van de Zeelse Steenweg tot een vuurgevecht tussen Belgische en Duitse troepen: 11 Belgische en 2 Duitse soldaten lieten het leven.

Een dag later werd in Moerbeke een ramp vermeden. Door beschietingen van het station ontspoorde een trein met ongeveer 2100 soldaten en burgers. De Duitsers omsingelden de trein en in de schermutselingen die hierop volgden vonden 27 soldaten en 5 burgers de dood. De overlevenden konden de trein verlaten na stevige onderhandelingen.

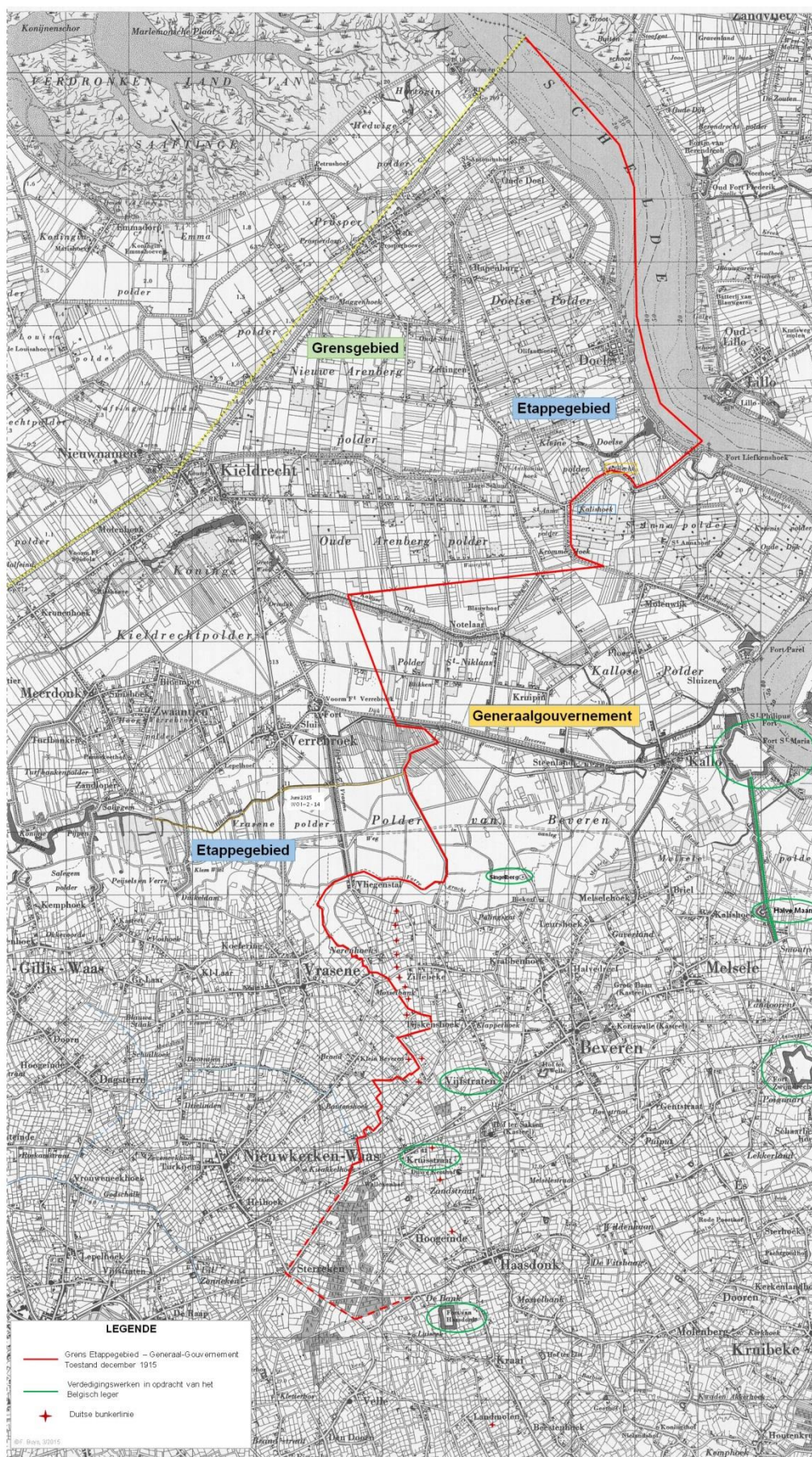
Station Moerbeke - Collectie Marc Clarysse

Leven in oorlogstijd

De bezetter verdeelde het Waasland in verschillende bezettingszones toen het front eind oktober 1914 vastliep. Het etappengebied was het rust- en bevoorradingsgebied van de Duitsers achter het front. Dit gebied werd verder opgedeeld in kommandanturen waarvan Lokeren en Sint-Niklaas de hoofdplaatsen waren. Alle gebieden aan de grens vielen hier ook onder. Beveren was voor een groot deel generaal-gouvernement, daar stond rust en orde centraal. Gedurende de oorlog wijzigden de grenzen van deze zones. Zo werd Sint-Niklaas in 1916 generaal-gouvernement.

Het leven en de regels in de verschillende zones verliep anders. Zo werden opgeëiste arbeiders uit Kieldrecht (etappengebied) ingezet om arbeid te verrichten aan oorlogsinfrastructuur of zelfs aan het front. Opgeëisten uit Kruibeke (generaal-gouvernement) kregen een andere bestemming: zij werden op transport gezet naar Duitsland om er te gaan werken ten dienste van de Duitse oorlogseconomie.

De bezetter communiceerde zijn regels via affiches. Hoe langer de bezetting duurde, hoe meer opeisingen en regels er werden opgelegd. Dit plaatste de Wase bevolking voor moeilijke dilemma's.

Kaart etappegebied en generaals-gouvernement Beveren - Collectie Freddy Buys

1. Vertrekken of blijven?

Historische context

De doortocht van vluchtelingen was voor veel Waaslanders het eerste contact dat ze hadden met de oorlog. Aangezet door de gruwelijke verhalen sloegen veel inwoners van het Waasland op de vlucht.

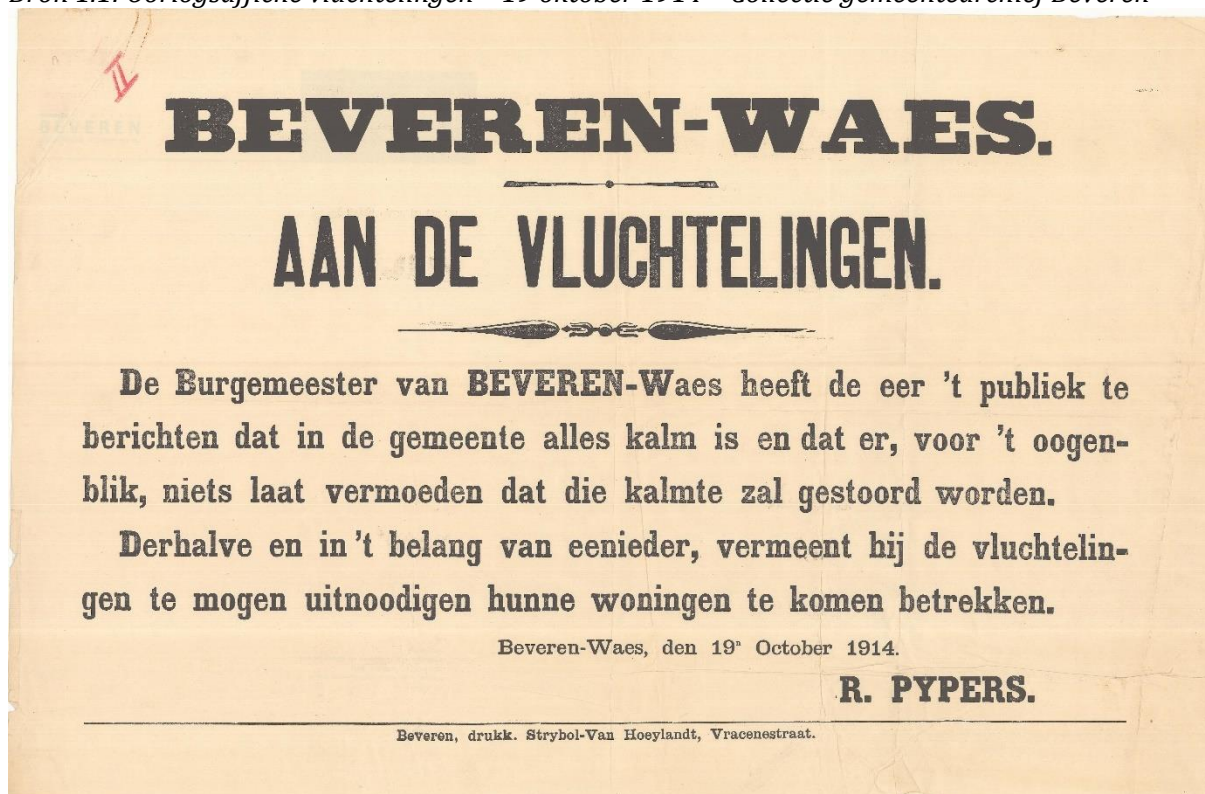
Een groot deel ervan koos te vertrekken naar het neutrale Nederland. De grensovergangen bij Kiildrecht, De Klinge, Stekene, Koewacht en Moerbeke kregen in de oktoberdagen van 1914 tienduizenden vluchtelingen te verwerken. Vanaf 20 oktober 1914 volgde de omgekeerde beweging. Na overleg tussen de Duitse bezetter en Nederlandse grensburgemeesters konden de vluchtelingen terugkeren naar huis.

Het grensgebied tussen de noordelijke gemeenten van het Waasland en het neutrale Nederland vormde de scheiding tussen oorlog en vrede. Hier heerste een nog strikter regime om specifieke grensproblemen aan te pakken. Zo probeerden oorlogsvrijwilligers via Nederland het Belgische leger te vervoegen, spionagediensten gaven boodschappen door via de grens, smokkel was er een alomtegenwoordig probleem en soms probeerden de grenstroepen zelf te deserteren.

Om deze problemen het hoofd te bieden, startten Duitse genietroepen vanaf het voorjaar 1915 met de bouw van een geëlektrificeerde grensversperring, beter bekend als de dodendraad. De 332 kilometerlange versperring liep van Knokke tot aan het drielandenpunt. Het lukte echter nooit de grensproblemen hiermee te stoppen. Op wapenstilstand werd de draad ontmanteld door omwonenden.

Lesimpulsen

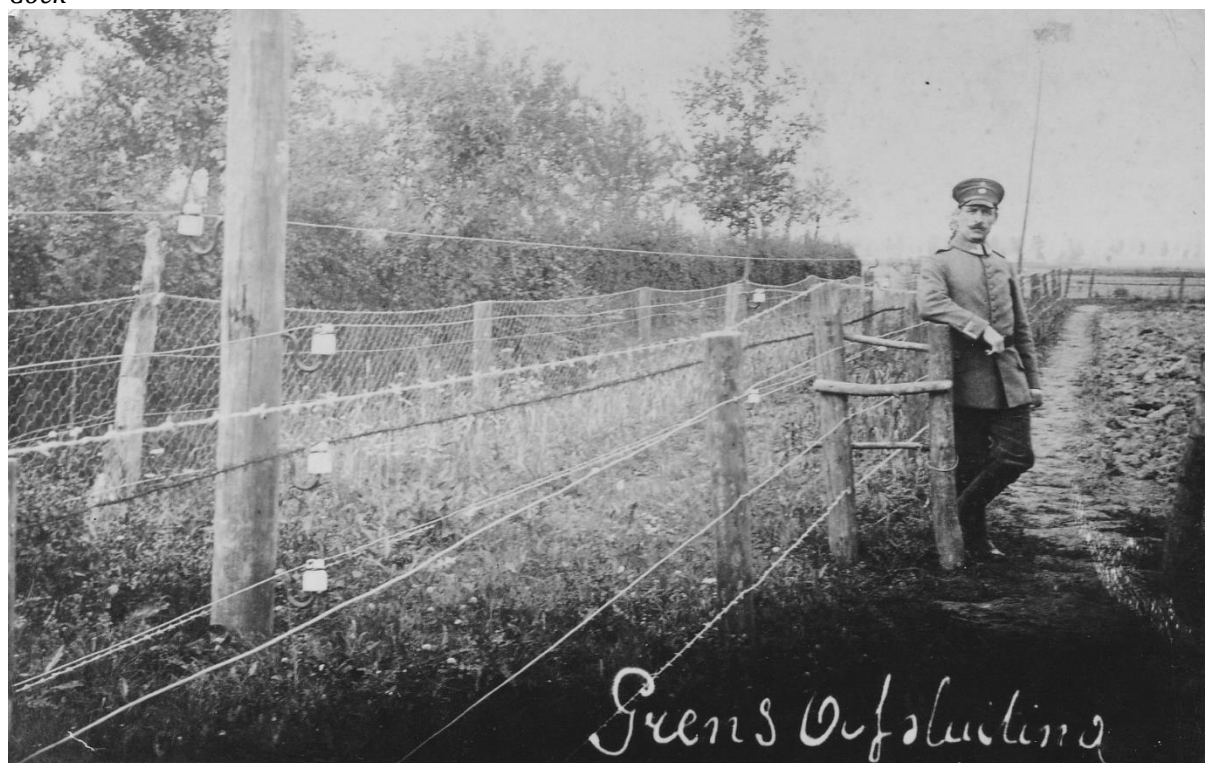
Bron 1.1: Oorlogsaffiche vluchtelingen – 19 oktober 1914 – Collectie gemeentearchief Beveren

Bron 1.2: Een schooltje met Belgische vluchtelingen in Sint-Jansteen in november 1916 – Collectie Heemkundige Kring d'Euzie

Bron 1.3: Een Duitse soldaat die poseert aan de dodendraad in Klein-Meerdonk – Collectie Noël de Cock

Bron 1.4: De grensovergang aan de Kerkstraat in Koewacht, begin 1915 – Collectie Heemkundige Kring d'Euzie

Foto 1.5: Grenswachttroepen in Moerbeke, 1915 – Collectie Heemkundige Kring d'Euzie

Bron 1.6: Paardenkar met huisraad – Collectie Frans Vandenhende

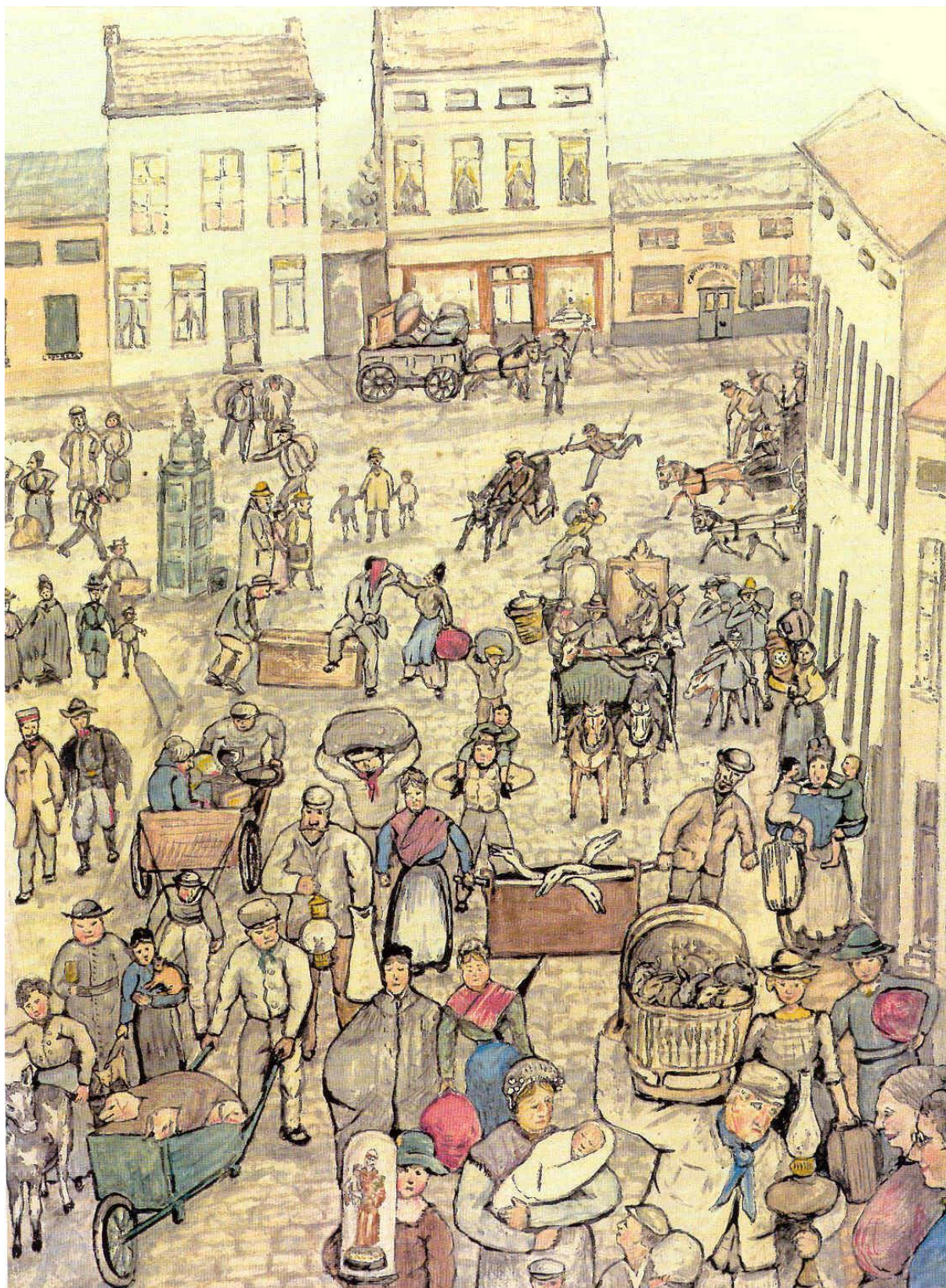
Bron 1.7: Vluchtelingen aan het station van Lokeren – Collectie Frans Vandenhende

Bron 1.8: 7 oktober 1914, vluchtelingen in Stekene zochten de weg naar Nederland, tekening uit dagboek Leon Van Haelst – Collectie Heemkundige Kring d'Euzie

Bron 1.9: 10 oktober 1914, de grensovergang in Koewacht, paniek aan de grensovergangen, tekening uit dagboek Leon Van Haelst – Collectie Heemkundige Kring d'Euzie

Bron 1.10: Vluchtelingen aan het station Sint-Niklaas – Collectie Noël de Cock

Bron 1.11: Vluchtelingenkamp te Kloosterzande – Collectie Heemkundige Kring d'Euzie

Bron 1.12: Ezelskar met oorlogswezen– Collectie Frans Vandenhende

Bron 1.13: Dagboek Leon Van Haelst – november 1914

Liever in armoede en sukkeling op eigen grond dan vreemd bedelbrood te eten, want in vreugde en in smerte ligt ons land hun aan het herte.

2. Luisteren of zich verzetten?

Historische context

De bezetter isoleerde de lokale bevolking. Om reizen te maken buiten de eigen stad of dorp moesten burgers een toelating aanvragen. Iemand uit Temse die de Scheldebrug naar Bornem wou oversteken, moest hiervoor naar Sint-Niklaas. Soms werd als straf een reisverbod opgelegd in een gebied en altijd was reizen duur. Meer dan ooit werd het leven beperkt tot het eigen dorp.

De steden en gemeenten van het Waasland moesten de Duitse troepen onderhouden. Dit leidde tot een ongeziene exploitatie van de streek en de bevolking. De bezetter legde een oorlogsbelasting op en er moest onderdak verleend worden. Vrijwel alle aspecten van het dagelijkse leven kwamen onder Duitse controle.

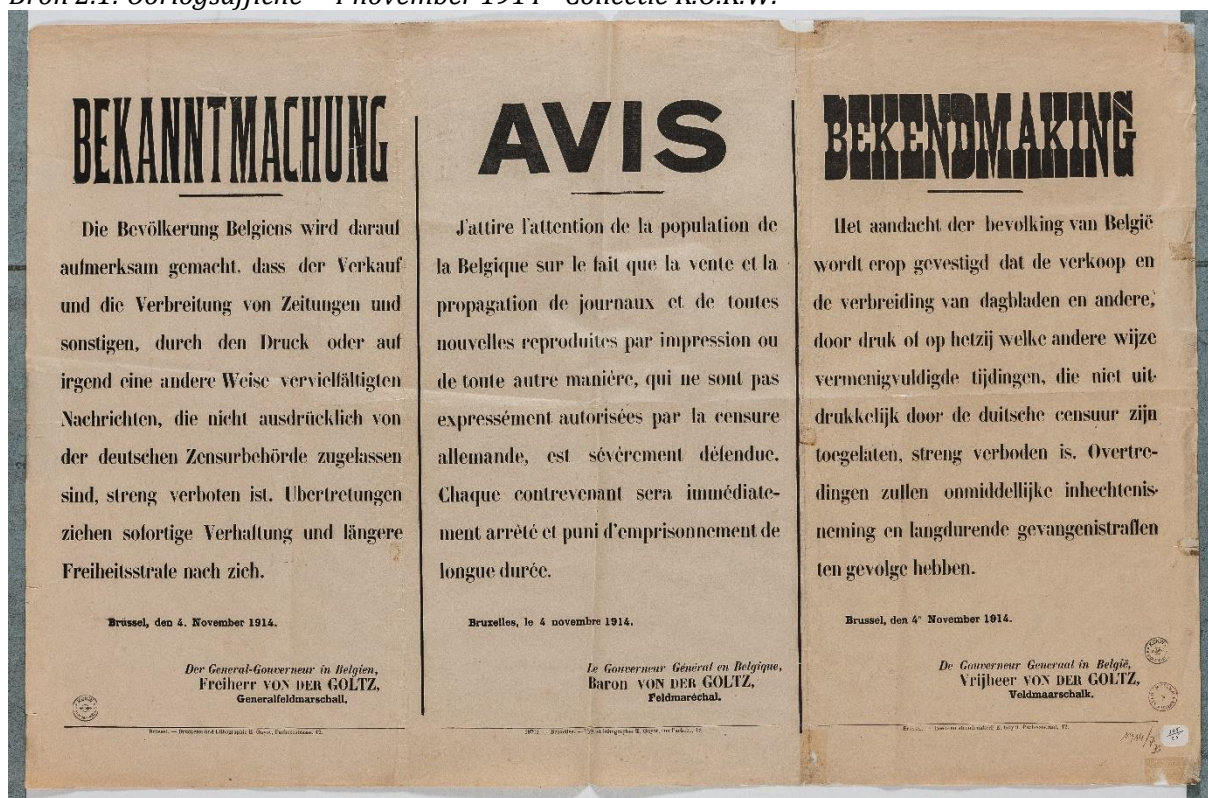
Er volgden ellenlange lijsten met producten die de bevolking moest aangeven. Niet alleen levensmiddelen lijstte men op, onder meer ook fietsen, auto's, huisraad en metalen. Vaak volgde hierop een inbeslagname of een verplichte verkoop van deze producten.

Vanaf 1916 werd de bezetting nog harder. Niet alleen middelen werden opgeëist, maar ook arbeiders die in Duitsland of in de bezette gebieden onder dwang arbeid moesten verrichten.

De Waaslanders legden zich niet zomaar neer bij de opeisingen. Boeren beschikten over allerlei technieken om zich aan de Duitse opeisingen te onttrekken, arbeiders namen de vlucht naar Nederland en huisraad werd verstopt. De belangrijkste uitingen van verzet waren de vluchtlijnen naar Nederland, de sluikpers en de inlichtingendienst. Voor spionnen was het Waasland goed gelegen. Inlichtingen over troepenbewegingen, militaire installaties en de gemoedstoestand werden over de grens gesmokkeld.

Lesimpulsen

Bron 2.1: Oorlogsaffiche – 4 november 1914 - Collectie K.O.K.W.

Bron 2.2: Dagboek Leon Van Haelst – oktober 1915

Drie maanden geleden lachten we nog met de Duitsers als ze spraken van grens sluiten, thans is de grens gesloten. Wie nog naar Holland wil geraken kan zich een paspoort aanschaffen en dat is bijna onmogelijk geworden. Men vraagt nu 135 frank per maand voor een paspoort naar Holland, zelfs als je er maar eens moet zijn en dan krijgt ge nog een Duitse spion achter uw hielen om te zien of uw zaken wel richtig zijn.

Bron 2.3: Dagboek Leon Van Haelst – oktober 1916

Te Doel lukt een groot aantal jongeren erin te ontsnappen aan de slavenmarkt van de Duitse opeising: aan de Scheldebedding waar eb en vloed de elektrische versperring moeilijk maken kruipen ze door kuilen en schorren, over zandplaten en rietvelden naar Holland. Eenmaal daar, komen ze langs de Hollandse kant weer aan de grensdraad om de Duitse grenswachten wat liefelijkheden toe te brengen.

Bron 2.4: Oorlogsaffiche inbeslagname textiel – 14 augustus 1916 - Collectie K.O.K.W.

Erläuterungen

zu der Verordnung über die Bestandsaufnahme von Web-, Wirk-, Strick- und Bandwaren in Belgien.

Gemäss § 8 der Verordnung vom 19. Juli 1916 über die Bestandsaufnahme von Web-, Wirk-, Strick- und Bandwaren in Belgien ist an das Militärische Textil-Beschaffungsamt eine Reihe von Anfragen gerichtet worden, deren Beantwortung sich aus dem folgenden ergibt:

1. Unter die genannte Verordnung fallen und daher anmeldepflichtig sind:

- Konfektionierte Männerhemden,
- Tülle für Blusen und Schleier,
- Möbel- und Teppichstoffe,
- Gardinenstoffe (abgesehen von § 2 Ziffer 10).

2. § 2 Ziffer 19 der Verordnung soll besagen, dass abgepasste gemusterte weisse Tischezeuge nicht anmeldepflichtig sind.

3. Unter Schlauchwaren (§ 2 Ziffer 23) sind Waren zu verstehen, die auf Rundstühlen hergestellt sind.

4. Wenn die vorhandenen Bestände der im § 2 Ziffer 23 genannten Stoffe die dort angegebenen Mindestmengen in einer und derselben Qualität übersteigen, so ist der gesamte Vorrat der betreffenden Qualität, also einschliesslich der genannten Mindestmenge, anzumelden.

5. Kinderhosensträger sind frei.

6. Waren, die in Färbereien oder Bleichereien sich befinden, müssen sowohl von den Färbern oder Bleichern als auch von den Eigentümern gemeldet werden. Nach Fertigstellung können die genannten Anstalten die Waren an die Eigentümer übersenden, müssen aber sofort dem Amt Mitteilung davon machen, ebenso hat der Eigentümer den Eingang zu melden.

7. Waren, die nach dem 31. Juli 1916 aus Deutschland eingeführt worden sind, sind meldepflichtig mit Ausnahme derjenigen, von denen der Nachweis erbracht wird, dass das zu ihrer Herstellung verwendete Rohgewebe oder Garn aus dem neutralen Auslande gekommen ist und dabei die deutsche Grenze nach dem 31. Juli 1916 überschritten hat.

8. Es wird auf § 1 Absatz 7 der Verordnung hingewiesen, wonach in Zweifelsfällen die Ware zunächst angemeldet werden muss.

9. Unter Scheuertücher (III der Uebersicht) sind auch Aufnehmer jeder Art zu verstehen.

Brüssel, den 14. August 1916. (Stempel: Nr. 087)

Militärisches
Textil-Beschaffungsamt.

M. T. B. A. 480/916.

Toelichtingen

tot de Verordening over de Stapelopneming van weefsels, gemaakte en gebreide goederen en van lintwaren in België.

Naar aanleiding van § 8 der Verordening van 19. Juli 1916 over de stapelopneming van weefsels, gemaakte en gebreide goederen en van lintwaren in België, heeft het « Militärisches Textil-Beschaffungsamt » een reeks aanvragen ontvangen, waarop hieronder het antwoord is te vinden:

1. Vallen onder toepassing van bedoelde Verordening en zijn derhalve aan te geven:

- gekonfektioneerde heerenhemden,
- tule voor bloesen, sluiers en voiletten,
- stoffen voor meubels en tapijten,
- stoffen voor gordijnen (uitgezonderd § 2 nummer 10)

2. § 2 nummer 19 van de Verordening wil zeggen, dat afgepast, met tekeningen versierd tafellinnen niet behoeft te worden aangegeven.

3. Onder huisvormige weefsels (§ 2 nummer 23) zijn zulke weefsels te verstaan, die op het rond weefgetouw vervaardigd zijn.

4. Overtreffen de voorhanden stapels van de in § 2 nummer 23 opgesomde stoffen de aldaar bepaalde, niet aan te geven hoogste hoeveelheid van een en dezelfde hoedanigheid, dan moet de geheele voorraad, dus met inbegrip van bedoelde hoogste hoeveelheid, worden aangegeven.

5. Kinderbretellen zijn niet aan te geven.

6. Stoffen, die zich in ververijen of in bleekerijen bevinden, moeten zoowel door de verwers en bleekers als door de eigenaars worden aangegeven. Na voltooide bewerking in bedoelde inrichtingen, mogen deze de stoffen terug naar de eigenaars zenden, maar zij moeten dan zonder verwijl het « Militärisches Textil-Beschaffungsamt » daarvan kennis geven; de eigenaar is evenzo gehouden te laten weten dat hij zijn stoffen terug in bezit heeft.

7. Stoffen, die na 31 Juli 1916 uit Duitsland ingevoerd zijn, moeten aangegeven worden, tenzij het bewijs wordt geleverd, dat tot vervaardiging derzelve gebruikte ruwe weefstof en garen uit het onzijdig buitenland herkomstig en bovendien na 31 Juli 1916 over de Duitse grens gekomen zijn.

8. Hierbij zij verwezen naar § 1 lid 7 der Verordening, waaronder is bepaald, dat in geval van twijfel de stoffen vooreerst zijn aan te geven.

9. Onder opneemdoeken (III van het Overzicht) zijn ook allerhande afwaschdoeken te verstaan.

Brussel, den 14° Augustus 1916.

Militärisches
Textil-Beschaffungsamt.

Explications

relatives à l'arrêté concernant le relevé des stocks de tissus, de bonneterie (articles en tricot, etc.) et d'articles de rubanerie, se trouvant en Belgique.

Comme suite au § 8 de l'arrêté du 19 juillet 1916 concernant le relevé des stocks de tissus, de bonneterie (articles en tricot, etc.) et d'articles de rubanerie se trouvant en Belgique, le « Militärisches Textil-Beschaffungsamt » a reçu un certain nombre de demandes auxquelles les renseignements ci-dessous serviront de réponse:

1. Les articles suivants tombent sous l'application de l'arrêté et doivent, par conséquent, être déclarés:

- chemises confectionnées pour hommes,
- tulles pour blouses et voiles,
- étoffes d'ameublement et étoffes pour tapis,
- étoffes pour rideaux (à l'exception des marchandises désignées au § 2, n° 10).

2. Le § 2 n° 19 de l'arrêté signifie que le linge de table blanc, à dessins, de dimensions déterminées ne doit pas être déclaré.

3. Par « tissus tubulaires » (§ 2 n° 23), il faut entendre les étoffes tissées sur des métiers circulaires.

4. Si les stocks d'une seule et même qualité des marchandises nommées au § 2 n° 23 dépassent les quantités maxima non déclarables, la déclaration devra porter sur le total de la qualité en question, y compris la quantité maximum désignée au n° 23 du § 2.

5. Les bretelles pour enfants ne doivent pas être déclarées.

6. Les étoffes remises aux teintureries ou aux blanchisseries doivent être déclarées à la fois par ces établissements et par les propriétaires des étoffes. Après achèvement, lesdits établissements peuvent livrer les étoffes aux propriétaires, mais doivent en donner immédiatement avis au « Militärisches Textil-Beschaffungsamt »; les propriétaires, eux aussi, doivent de même donner avis de la réception des étoffes.

7. Les marchandises importées d'Allemagne après le 31 juillet 1916 doivent être déclarées, à l'exception de celles dont il peut être prouvé qu'elles ont été fabriquées avec des tissus écrus ou des fils importés d'un pays neutre et ayant passé la frontière allemande après le 31 juillet 1916.

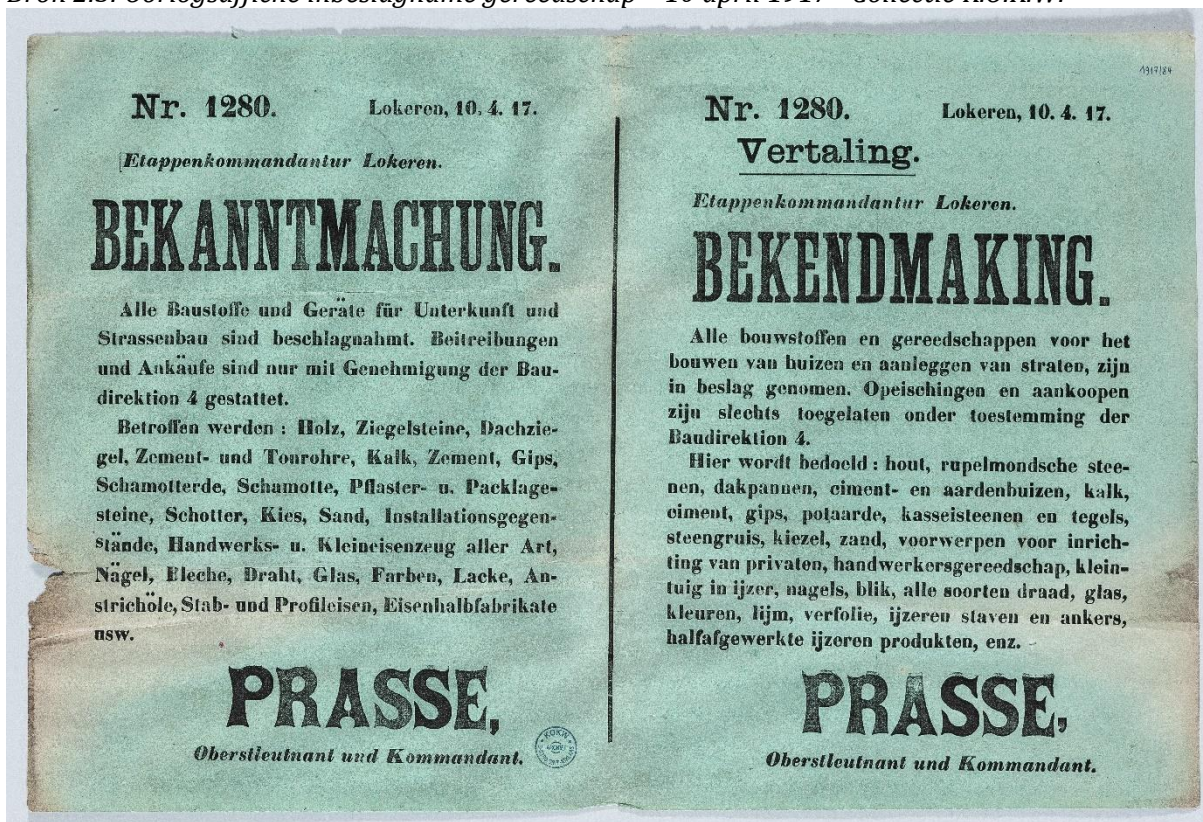
8. On attire l'attention des intéressés sur le § 1er, 7e alinéa, dont voici le texte: Quiconque ne sait pas exactement si sa marchandise doit être déclarée ou non, est obligé tout d'abord de la déclarer.

9. Il faut entendre aussi par « torchons » (n° III du tableau) les loques à reloqueter et les lavettes de tout genre.

Bruxelles, le 14 août 1916.

Militärisches
Textil-Beschaffungsamt.

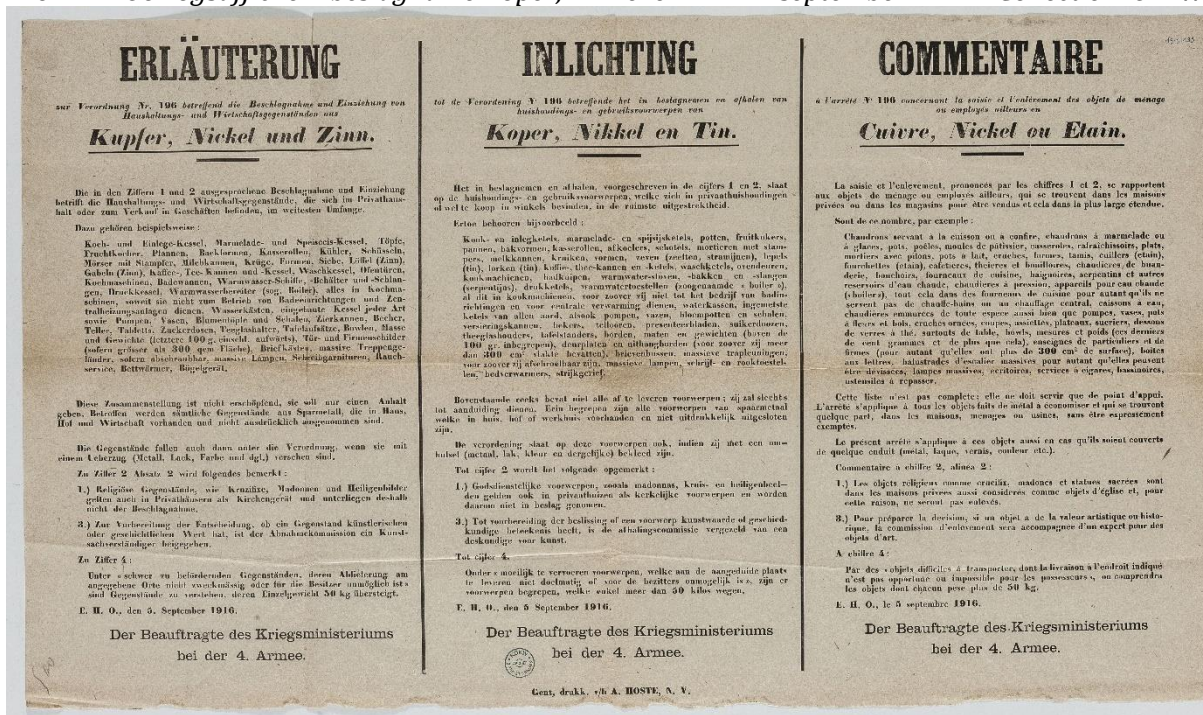
Bron 2.5: Oorlogsaffiche inbeslagname gereedschap – 10 april 1917 - Collectie K.O.K.W.

Bron 2.6: Oorlogsaffiche verbod danspartijen – 5 juni 1917 - Collectie K.O.K.W.

Bron 2.7: Oorlogsaffiche inbeslagname Koper, Nikkel en Tin – 5 september 1917 - Collectie K.O.K.W.

Bron 2.8: Groep smokkelaars op een erf aan Driegaaen in Sint-Niklaas, 1916 – Collectie Stadsarchief Sint-Niklaas

Bron 2.9: Duitse soldaten rijden voorbij het gemeentehuis van Haasdonk – Collectie gemeentearchief Beveren – fotograaf Camiel Van de Velde

Bron 2.10: Teruggekeerde arbeiders begin 1917, de arbeiders kregen mogelijk nieuwe kledij om zo een positief beeld te schetsen van de werkomstandigheden in Duitsland – Collectie Heemkundige Kring Nieuwkerken

Bron 2.11: Om te ontsnappen aan de verplichte tewerkstelling schreven veel mannen zich in als klompenmakers – collectie Gemeentearchief Beveren, fotograaf Camiel Van de Velde

3. In de rij of in het zwart?

Historische context

Al voor de oorlog was België afhankelijk van voedselimport om alle monden te voeden. Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog vertraagde de import door de Noordzeeblokkade van de Britten. De eigen landbouw leed doordat veel landbouwers aan het front vochten en de bezetter een groot deel van de oogst opeiste.

Ook in het Waasland werd er honger geleden. Prijzen rezen de pan uit en mensen begonnen te hamsteren. Burgemeesters probeerden woeker tegen te gaan door maximumprijzen op te leggen. Hoe langer de bezetting duurde, hoe duurder producten en hoe kleiner rantsoenen werden. Tussen stad en platteland heerste er spanning doordat het platteland grotendeels zelfvoorzienend was en er in de steden veel honger geleden werd.

Het Nationale Hulp- en Voedingskomitee werkte samen met de 'Commission for relief Belgium' voor de aanvoer van voedingsmiddelen en kledij. Lokale afdelingen waren actief in de meeste steden en gemeenten en stonden in voor de verdeling ervan.

Wie geld had kon zonder honger de oorlog doorkomen. Aardappelen op de zwarte markt kostten op een gegeven moment 400 frank voor 100 kg, terwijl ze op de reguliere markt 20 frank kostten. Er werd veel gesmokkeld. Die illegale markt zorgde ervoor dat er minder voedsel op de reguliere markt kwam.

Waaslanders die honger leden en de hoge prijzen niet konden betalen, gingen soms over tot diefstal van groenten en fruit op de akkers.

Lesimpulsen

Bron 3.1: Brooddeling te Koewacht aan de grens, 1915 - Collectie Heemkundige Kring d'Euzie

Bron 3.2: Foto volkskeuken te Sint-Niklaas – Stadsarchief Sint-Niklaas

Bron 3.3: In een voormalig klooster aan de Kazernestraat Lokeren werd er enkele malen in de week soep bedeed aan de armen. De bedeling van soep werd "volkssoep" geheten – Collectie Stadsarchief Lokeren

Bron 3.4: Soepbedeling te Lokeren – Collectie Stadsarchief Lokeren

Bron 3.5: Soepbedeling te Lokeren – Collectie Stadsarchief Lokeren

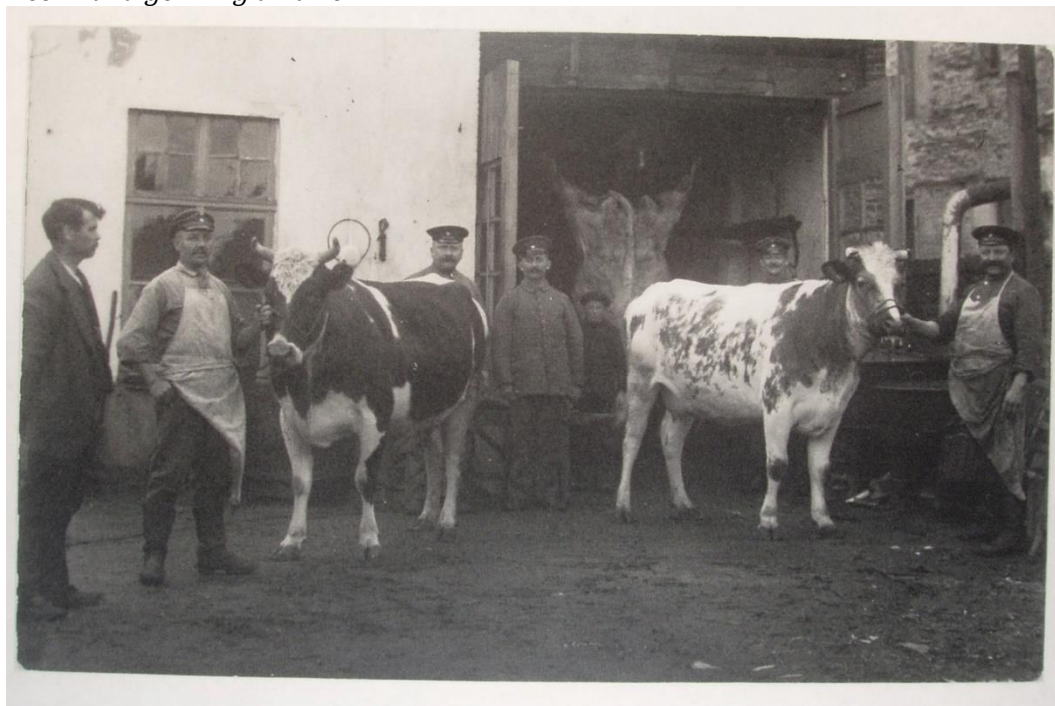
Bron 3.6: Personeel van het voedingskomiteit Temse – Collectie Gemeentearchief Temse

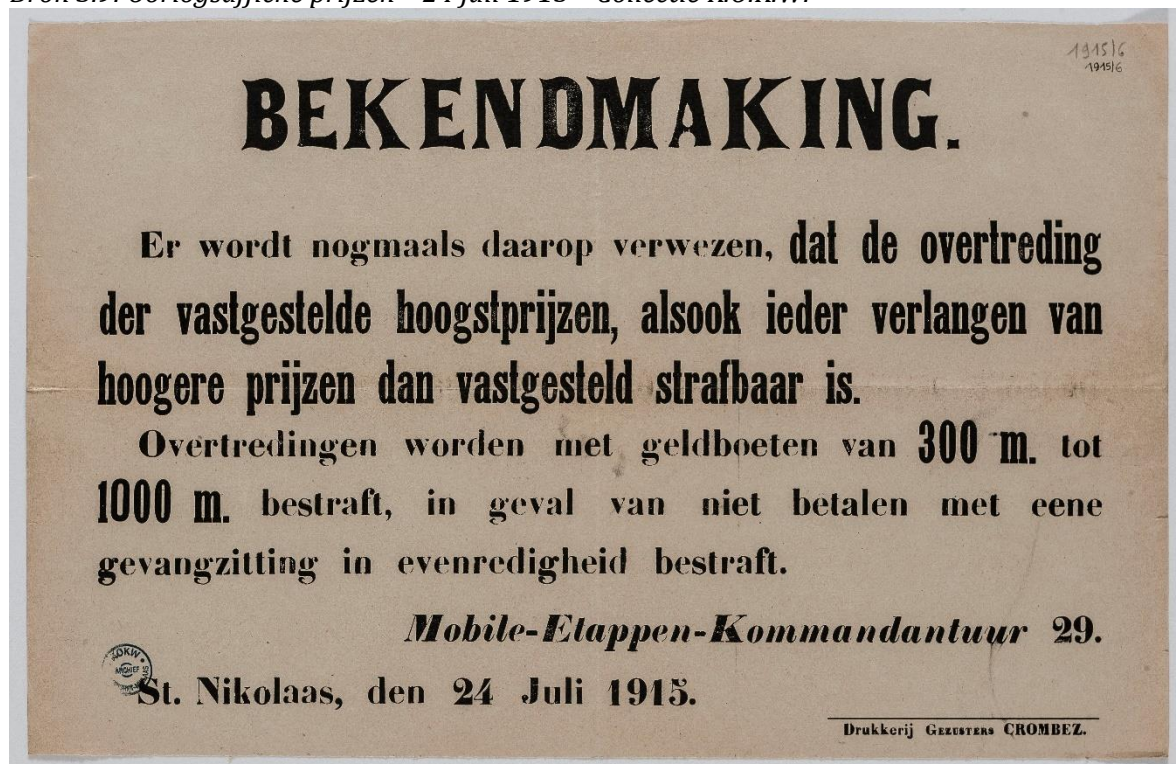
Bron 3.7: Magazijn met noodhulp van de 'Commission For Relief Belgium' uit Amerika te Lokeren – Collectie Stadsarchief Lokeren

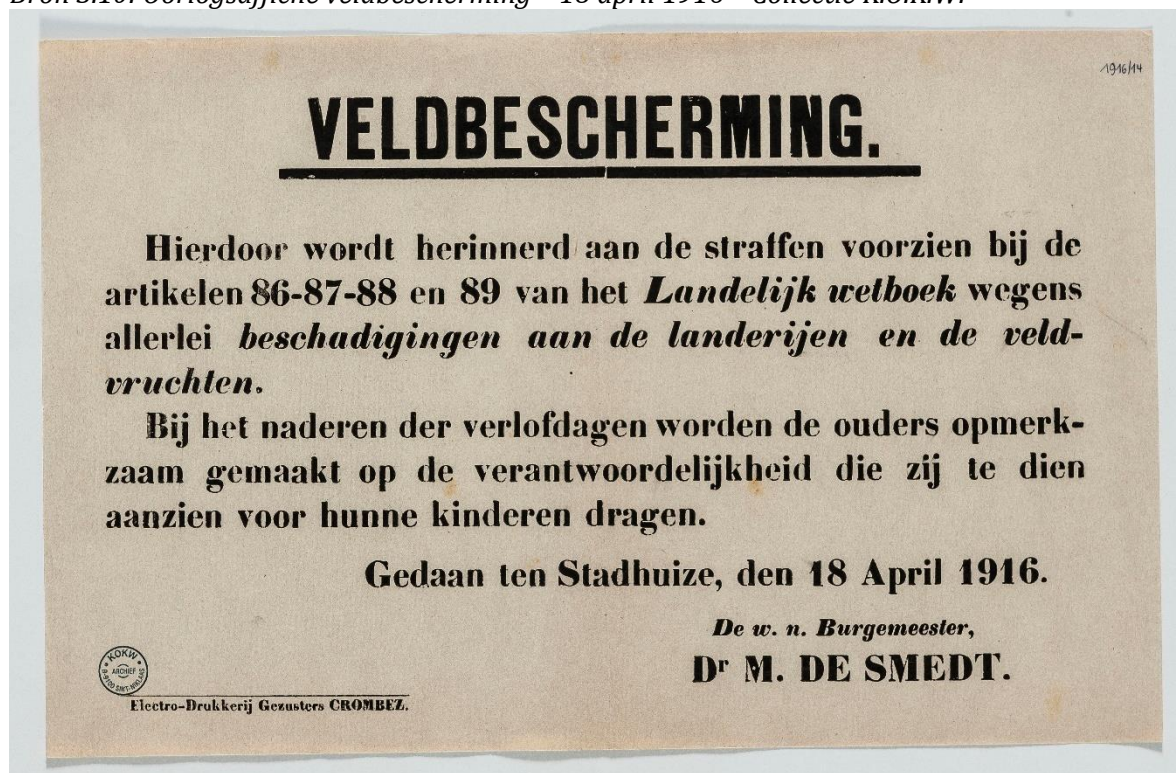
Bron 3.8: De bataljonslachterij van het 2^e bataljon Potsdam Grenzabschnittkomando I ingericht in de poort van de blokmaker Theoduul Dias, vooraan in de Stadionstraat te Stekene – Collectie Heemkundige Kring d'Euzie

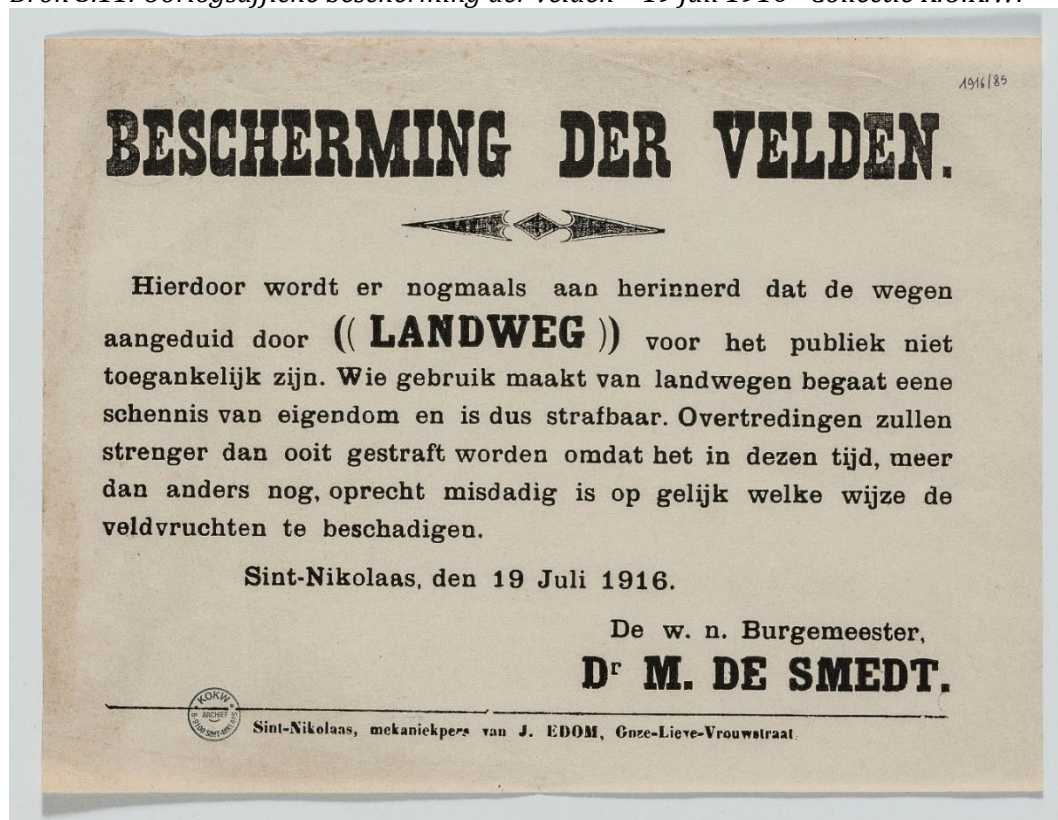
Bron 3.9: Oorlogsaffiche prijzen – 24 juli 1915 – Collectie K.O.K.W.

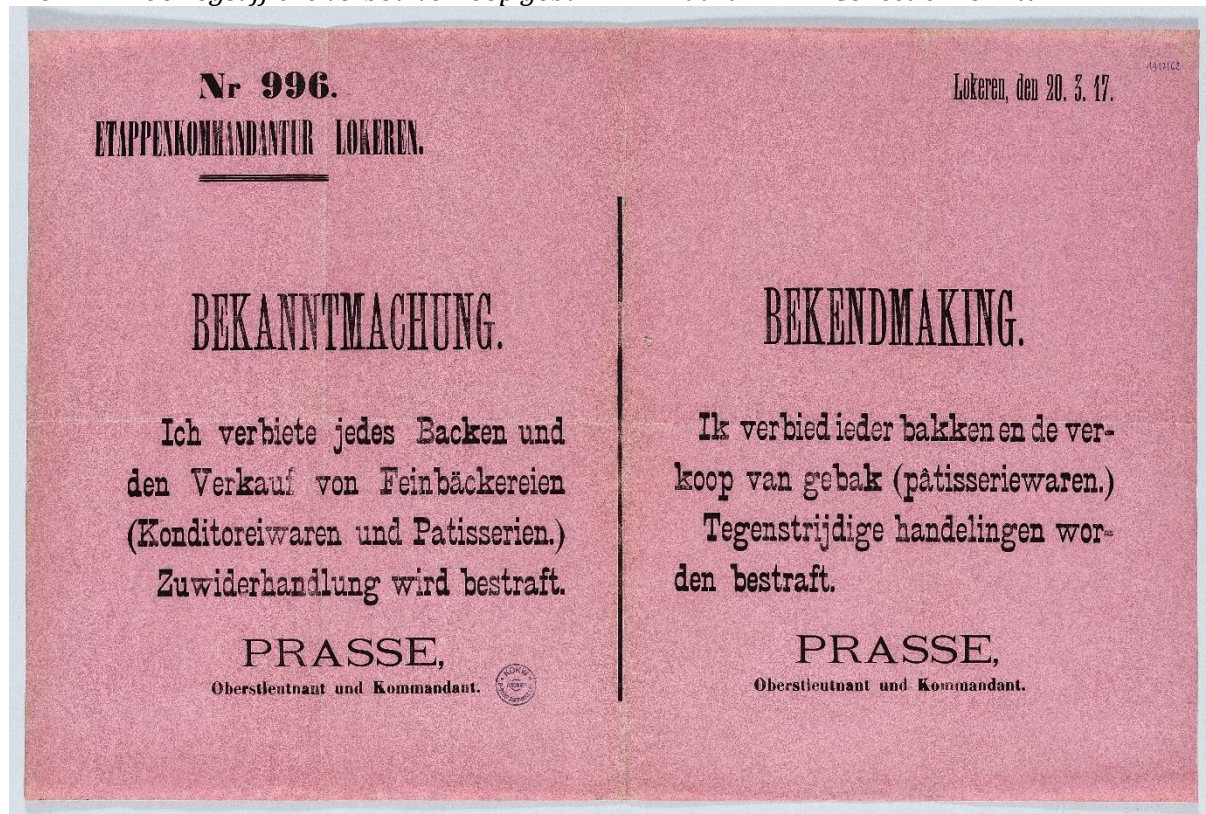
Bron 3.10: Oorlogsaffiche veldbescherming – 18 april 1916 – Collectie K.O.K.W.

Bron 3.11: Oorlogsaffiche bescherming der velden – 19 juli 1916 - Collectie K.O.K.W.

Bron 3.12: Oorlogsaffiche verbod verkoop gebak – 20 maart 1917 – Collectie K.O.K.W.

Bron 3.13: Oorlogsaffiche bericht aan de landbouwers – 28 maart 1917 – Collectie K.O.K.W.

Bron 3.14: Dagboek Raphaël Waterschoot – 21 januari 1915

Taartjes en fijn brood mogen op order van den Duitschen gouverneur enkel gebakken worden den vrijdag en den zaterdag. Overtredingen worden beboet.

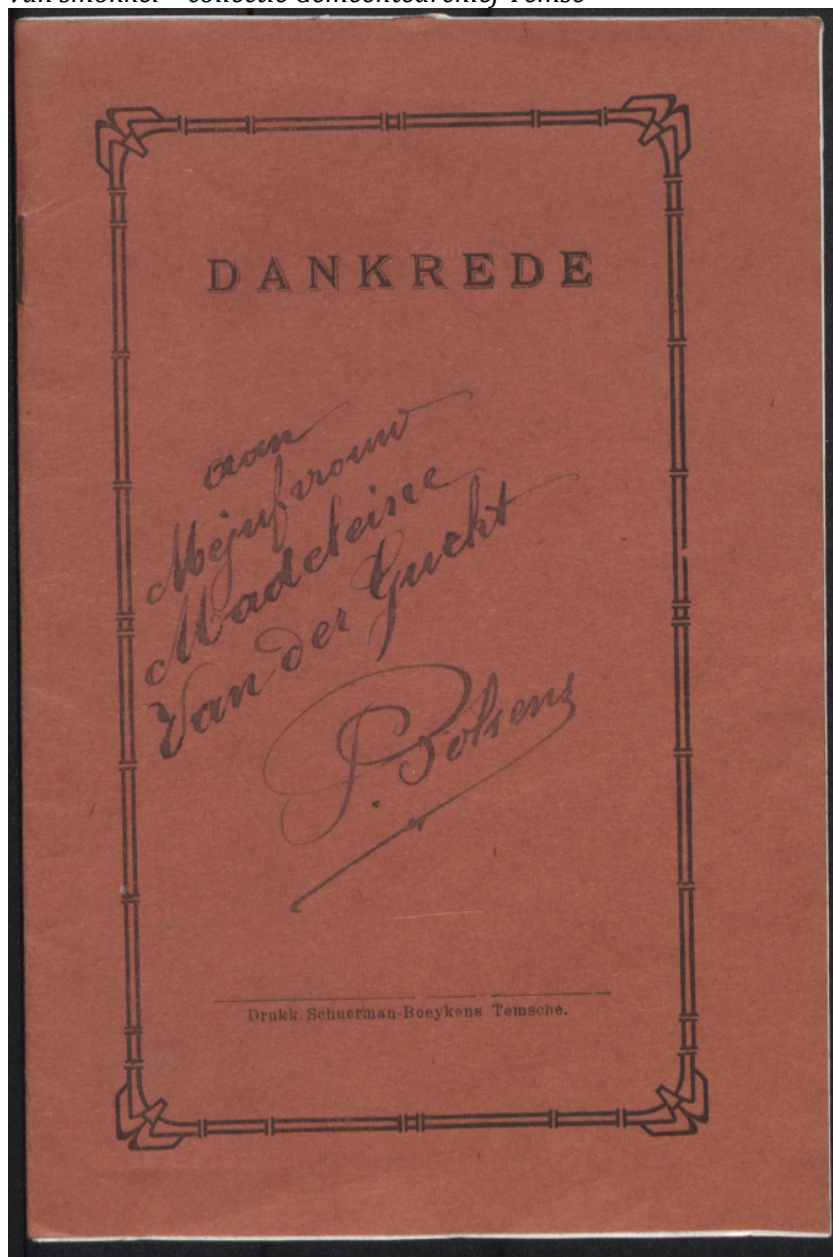
Bron 3.15: Dagboek Raphaël Waterschoot – 19 februari 1916

Er zijn in Sint Nikolaas dit jaar 1000 perceelen grond ter beschikking gesteld aan de werklieden vanwege het Werk van den Akker. Geen streepje grond is onbeplant dit jaar.

Bron 3.16: Dagboek Raphaël Waterschoot – 29 april 1917

... schrikkelijk veel armoede is er tegenwoordig hier in deze stad. Duizenden menschen moeten voorts op hunne 333 gr brood of 6 boterhammen, hunnen teljaar soepe en alle weken wat mosselen of vet of spek die ze in de winkels kunnen koopen en dat zoo alle dagen soep met brood. Ook sterven velen.

Bron 3.17: Dankrede voor het personeel van het hulp- en voedingskomiteit Temse. Alle medewerkers werden in 1917 ontslagen omdat ze door het provinciale komiteit verdacht werden van smokkel – collectie Gemeentearchief Temse

4. Einde of nieuw begin?

Historische context

In oktober 1918 werd duidelijk dat de Duitsers snel terrein verloren. Het Waasland werd deels terug etappengebied en eind oktober 1918 zelfs operatiegebied. Deze strategische terugtocht toonde voor veel Waaslanders dat het einde van de oorlog in zicht was. De Duitsers probeerden in hun aftocht nog zo veel mogelijk mee te nemen. Grondstoffen, materialen en vee werden aangeslagen. Mannen die de leeftijd hadden om te vechten werden doorheen het Waasland gestuurd door de bezetter. Ondertussen maakte de Spaans griep vele slachtoffers.

Op 11 november 1918 ging de wapenstilstand in. Op de grens met Nederland werd de dodendraad meteen ontmanteld door buurtbewoners.

Het einde van de oorlog betekende niet meteen het einde van de ellende. Er werd gevierd, maar het Waasland moest zich herstellen van vier jaar oorlogsellende. Het land was leeggeplunderd, fabrieken waren ontmanteld en de inflatie was torenhoog.

Het land moest op zoek naar een toekomst. De bevrijdingsfeesten die op vele plaatsen in het Waasland werden ingericht in 1919, waren een manier om de jarenlange ellende een collectieve plaats te geven.

Lesimpulsen

Bron 4.1: Affiche Leening der Nationale herstelling – 1919 - Collectie Gemeentearchief Beveren

Bron 4.2: Affiche besmettelijke ziekte – Collectie gemeentearchief Beveren

Bron 4.3: Aankomst Belgische troepen te Haasdonk op 15 november 1918 – Collectie Gemeentearchief Beveren

Bron 4.4: Affiche oorlogsschade – 31 december 1919 – Collectie gemeentearchief Beveren

OORLOGSSCHADE.

Het wordt de belanghebbenden nogmaals ter kennis gebracht dat de termijn voor het indienen der aanvragen tot bekomen van vergoeding voor geleden oorlogsschade vervalt op 5 MAART 1920. Wie vóór dit tijdstip zijne aanvragen niet indient verliest alle recht op vergoeding.

De vereischte formules zijn ten gemeentehuize te bekomen.

N. B. De leveringen en verstrekkingen in 1914 aan het BELGISCH LEGER GEDAAN, moeten op die formules niet ingeschreven worden, daarvoor zal later eene afzonderlijke lijst in te dienen zijn.

Beveren-Waes den 31 December 1919.

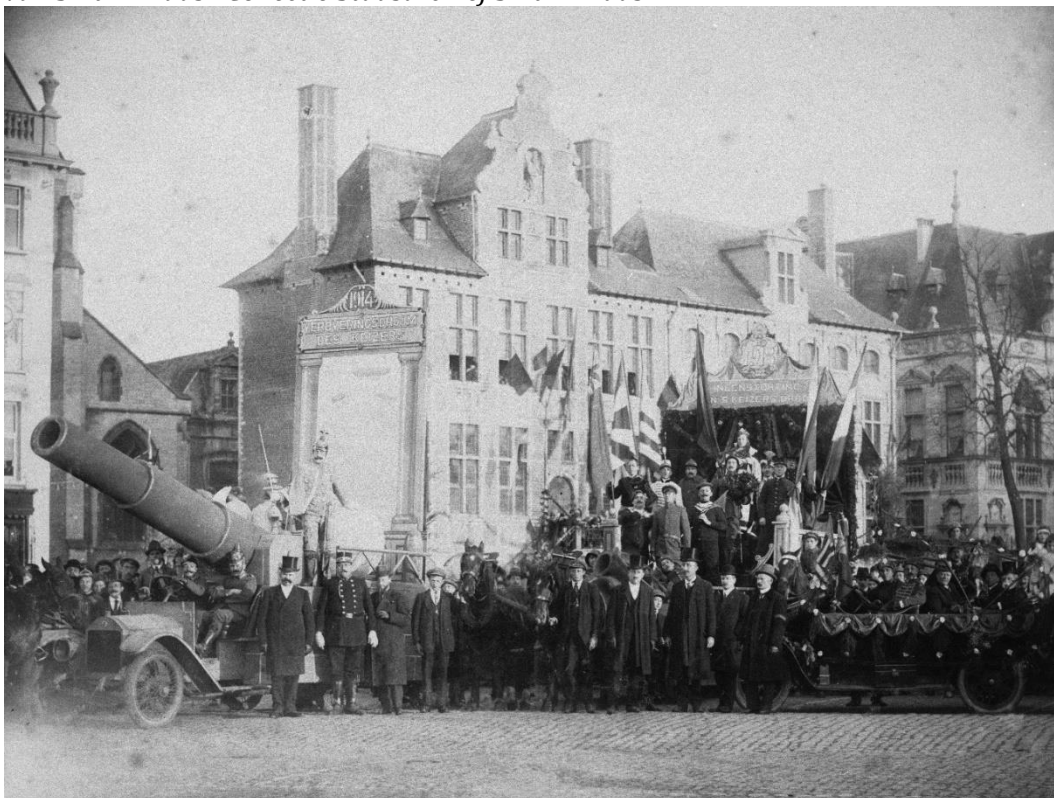
De Burgemeester dd.,
ALFRED LESSELIERS.

Beveren-Waes, drukk. Strybol-Van Hoeylandt, Vracenestraat 6.

Bron 4.5: Tijdens de bevrijdingsstoet te Haasdonk op 19 en 20 oktober 1919 werden de gesneuvelde Haasdonkenaren herdacht met lauwerkransen – Collectie Gemeentearchief Beveren

Bron 4.6: Tafereel uit vredesstoet na afloop van de Eerste Wereldoorlog. De praalwagen met kanon staat opgesteld ter hoogte van de Sint-Nicolaaskerk, Parochiehuys en Cipierage op de grote Markt van Sint-Niklaas – Collectie Stadsarchief Sint-Niklaas

Bron 4.7: Stoet voor de vredesfeesten te Sinaai, met verklede deelnemers en wagens, 1919 – Collectie Ronny De Mulder

Bron 4.8: Dagboek Raphaël Waterschoot – 24 juli 1918

Ik heb Spaanse griep. Op 2 dagen genezen. Zeer pijnlijk in hoofd, keel, armen, beenen, enz.

Bron 4.9: Dagboek Raphaël Waterschoot – 25 september 1918

Heden om 12u werden we etappengebied. Terzelfdertijd als Nieuwkerken, Tielrode, Temsche die de etappenkommandatuur Sint-Niklaas vormen.

Bron 4.10: Dagboek Raphaël Waterschoot – 16 oktober 1918

In alle scholen liggen Duitse soldaten alsook in de fabrieken. De terugtocht der Duitschers begint zich te laten gevoelen door de stoet van wagens en soldaten die hier naar Antwerpen toe trekken. Tot in Beveren staat de tros wagens en soldaten te wachten ten einde in Vlaamsch Hoofd te kunnen overzetten.

Bron 4.11: Dagboek Leon Van Haelst – 11 november 1918

Aan de grens is de elektrische draadleiding kapotgeslagen. Palen, barakken en het meubilair opgeëist van onze bevolking, wordt gestolen door de Hollanders. Het telegraaf, telefoontoestel en de draadversperringen worden in de gemeente neergehaald door de bevolking en tot brandhout verkapt.

Bron 4.12: Dagboek Leon Van Haelst – 11 november 1918

Den 11 November is dus een beslissende dag. Niets laat het vermoeden, ieder doet zijne gewone bezigheden, dat er van kome wat wil.

5. Leven aan het front

Historische context 'Frontleven Wereldoorlog I'

Tijdens de Eerste Wereldoorlog lieten 23.000 burgers en 44.000 militairen in ons land het leven. De vernietiging in de Westhoek was totaal: steden, dorpen, landerijen, het landschap en de hele infrastructuur waren totaal onherkenbaar geworden.

Gustaaf Drossens

Het leven aan het front werd in beeld gebracht door Gustaaf Drossens uit Lokeren. Hij werd in 1892 geboren als jongste telg uit een gezin van elf. Op twintigjarige leeftijd legde hij zijn eerste (vijfjarige) kloostergeloften af. Twee jaar later volgde echter de wereldbrand die alle verdere plannen zou veranderen. Na een opleiding tot ziekenverzorger-brancardier werd hij in juni 1916 ondergebracht bij de Colonne d'Ambulance van de Vijfde Legerdivisie.

Als getalenteerd fotograaf heeft Drossens honderden foto's genomen van diverse locaties op en achter het front. Hij maakte onder meer 392 stereoscopische foto's. Daarvoor gebruikte hij een camera met twee lenzen. Want bij stereofotografie krijgt elk oog zijn eigen foto. Hij fotografeerde het leven van de gewone soldaat, zowel in de vuurlinie als in de tweede linie. Hij reduceerde de oorlog tot iets dat bevattelijk is, zonder al te veel lijken of gapende wonden, zonder de ijzige koude of de bijtende eenzaamheid. Hij fotografeerde slechts hetgeen hij kon fotograferen en hetgeen een kijker kan verdragen. Na de oorlog stak Gustaaf Drossens de foto's in vier albums waaronder hij met witte inkt iets over de plek van de foto schreef. Deze vier fotoalbums worden bewaard in het stadsarchief Lokeren.

Duitse inval

De Duitse inval dwong het Belgische leger tot helse terugtochten. Opperbevelhebber koning Albert besloot tot een 'last stand' in de voorlopig onbedreigde westhoek achter de IJzer. Hij beschikte nog over een 75.000-tal doodvermoeide en lichtgewapende militairen. Tegenover hen positioneerden de Duitsers een 85.000-tal reservisten met veel zwaarder wapentuig. De Slag aan de IJzer die losbarstte op 18 oktober, woedde het hevigst rond Nieuwpoort en Diksmuide.

De onderwaterzetting van de IJzervlakte heeft de meubelen gered voor de Belgen. Bij hoogtij openden ze de sluizen in Nieuwpoort. Het wassende water vormde een ondoordringbaar kunstmatig meer van twee tot drie kilometer breed. De Belgen en hun Duitse tegenstanders vatten de bouw aan van een versterkte stelling van loopgraven, schuilplaatsen en bunkers en dit meestal drie linies diep.

Eerste linie

Het is een misvatting dat soldaten langere tijd de gevechtssloopgraaf bemanden. Gewoonlijk verbleef men in een roulatiesysteem 4 dagen in de frontlijn, 4 dagen in de tweede lijn, 8 dagen in de reservelijn en 14 dagen 'in grote rust' in dorpen kilometers achter de frontlijn.

De eerste linie bestaat uit een gevechtssloopgraaf met kort daarachter een schuil- of dekkingsloopgraaf. Om te vermijden dat projectielen vrij spel kregen, gaf men de loopgraven een onregelmatig patroon. Dwarsdammen vormden elke 15 meter een beschermende barrière. Wanden en borstweringen werden versterkt met metalen platen, zandzakken of planken. Op de vochtige bodem legde men planken vloeren, de 'paserelle'. Schutters vatten post op een

verhoging met voetensteun. In de schuilloopgraaf bouwde men schuilplaatsen, vaak ook ‘abris’ genoemd. Later werden het echte bunkers. Ook de signaalposten bevonden zich in deze eerste linie. Tot het einde van de oorlog was het er gevaarlijk toeven.

Gustaaf Drossens in een brief van oktober 1918: *“Ik verkeer over alles in de onzekerheid. Pater Cuypers is verleden zondag geëvacueerd. Hij werd begraven onder een abri die ingestort was door het opvallen van een obus.”*

Nog vóór de eerste linie in het niemandsland, lagen de voorposten of ‘grote wachten’. Vaak waren het bruggenhoofden over het water, bereikbaar via een loopbrug. Soms waren het kleine luisterposten omgeven door prikkeldraad, en bemand door scherpschutters. Verbindingsgangen of communicatieloopgraven, beter gekend als ‘boyaux’, legden de link tussen de 1^e, 2^e en 3^e linie die telkens 300 tot 500 m van elkaar lagen. De bevoorrading van de eerste lijn vond ’s nachts plaats. Het voedsel bestond uit oud brood en soep met een gestolde vetlaag erop. Water kwam in lege petroleumblikken.

Het leven van de piot in eerste lijn bestond vooral uit wacht lopen. Op de meest onverwachte momenten kon men geraakt worden door geweer- of mitrailleurvuur. Maar artillerie-barrages en gasaanvallen eisten de grootste tol aan mensenlevens en zorgden voor levensbedreigende verwondingen.

Brancardiers stonden in voor de eerste verzorging van wonden. Op gevaar van eigen leven brachten zij de gekwetsten tot bij de hulpposten of verderop naar de veldhospitalen. Het grootste hospitaal was ‘De Oceaan’ in De Panne.

Brief van Drossens: *“Dezen morgen nog is onze goede frater Cops door een obus gedood gevonden. Zijne beide benen waren afgerukt en hij had nog een wonde in zijn schouder. Frater Cops was een waar voorbeeld in ’t leger als kloosterling en als brancardier.”*

Veruit de gevaarlijkste opdracht bestond uit het bemannen van de voorposten of luisterposten. Die waren de uitvalsbasis voor raids op de vijandelijke loopgraven.

Tweede linie

De tweede linie, de ondersteuningsloopgraaf diende, voor het aanvoeren van mensen, wapens, munitie, kleding en voedsel. Er bevonden zich waarnemingsposten voor de artillerie, weggestopt in bomen of schoorstenen van verlaten hoeves. Ook in tweede lijn bevonden zich ‘abris’, commandoposten, eerste hulpposten en munitiedepots. Als extra beveiliging waren tussen de linies mitrailleurnesten verdekt opgesteld in het terrein. De dienst in tweede lijn was zeker geen wandeling in het park. Men moest loopgraven herstellen, zandzakken vullen en verplaatsen en nieuwe schuilplaatsen maken.

Derde linie

De derde linie bestond uit een reserveloopgraaf met rustposten en de hoofdcommandopost. Het was de plaats waar goederen uit het achterliggende gebied het front bereikten. Dit gebeurde per smalspoor, de zogenaamde ‘Décauville-rails’, in wagons die door paarden werden getrokken. In derde lijn kon men overdag uitrusten, maar ’s nachts ging het dan naar de eerste lijn of tussen de lijnen om verbindingswegen bij te bouwen en prikkeldraad te herstellen.

Grote rust

Het leven in de 'grote rust' was een verademing: men kon er namelijk slapen op echte strozakken. 's Morgens stond er droog brood en koffie op het menu. 's Middags was er altijd warme soep. 's Avonds at men aardappelen en soepvlees. Het baden gebeurde in een rivier of een geïmproviseerde douche. Intussen werd de gehavende kleding ontluisd en ontsmet. De dagbesteding bestond uit training: verdedigingstechnieken werden erin geramd; offensieve acties werden voorbereid. Verder stonden er marsen van wel 25 km met een bepakking van 30 kg op de rug op het programma. Ook wachtlopen hoorde tot de opdrachten in rust. De vrije tijd 's avonds vulde men in met brieven lezen en schrijven, kaartspelen en tabak roken.

Communicatie

Communicatie verliep via de telegraaf of de veldtelefoon. Hiervoor werden kilometers telefoonkabels ingegraven. Seingevers gebruikten in de frontlijn seinvlaggen, seinpistolen, spiegels en signaallampen om berichten over te brengen.

Wapentuig

Vanaf 1915 hoorde de typisch Frans-Belgische 'Adrian'-helm uit staal en getooid met een leeuwenkop tot de basisuitrusting. Het standaardwapen was een geweer, de Mauser model 1889 met een draagwijdte van 400 à 500 meter. Daarbij hoorde een 37cm lange bajonet die gebruikt werd bij lijf aan lijfgevechten in de loopgraven. Machinegeweren zoals de Browning-Colt Model 1914 konden tot 500 schoten per minuut lossen.

Brief van Drossens: *"Pater Raskin is licht gekwetst: een stukje kogel is in zijn voorhoofd ingedrongen. 't Is niet erg en daarom wilt hij ook niet naar 't hospitaal gaan."* Minder goed verging het pater Dirkx: *"Ene droevige zaak is ons overgekomen. Frater Léonard Dirkx is dezen Morgen gesneuveld. Een kogel heeft Zijn hoofd doorboord. Hij was reeds Dood toen hij hier aankwam."*

Het Belgisch leger beschikte vooral over veldgeschut van 75 mm dat een granaat van 7 kg over een afstand van 6,5 km kon slingeren. Artilleriebombardementen vormden de grootste doodsoorzaak.

Brief van Drossens: *"We vernamen met christene gelatenheid het ongeval van pater Van de Putte. De shrapnell die hem doodelijk trof heb ik duidelijk horen afschieten en ontploffen. 't Was op een kwart uur van onzen poste de secours."*

De zwaarste artillerie, zoals deze Franse trein-houwtizer kon een granaat van 900 kg met een enorme vernietigingskracht tot een afstand van 16 km schieten. Handgranaten en het zogenaamde krombaangeschut: houwtizers, mortieren en granaatwerpers zaaiden via een gebogen traject dood en verderf in de vijandelijke loopgraven.

Voor het eerst werden vliegtuigen ingezet in de oorlog. Eerst als verkenningsvliegtuig, later ook als bommenwerper en jager. Kabelballons hingen tot 700 m hoog op ongeveer 3 km achter de frontlijn. Van hieruit konden waarnemers 16 km ver kijken en alle inlichtingen over de posities en bewegingen van de vijand doortelefoneren. Kabelballons gaven als vuurleiding ook richting aan de artillerie. De kabelballon hing vast aan de lier van een truck.

Dagelijkse leven

Het leven aan het front bleef op de eerste plaats een gevecht met zichzelf door de erbarmelijke levensomstandigheden. Eenzaamheid, heimwee, knagende vragen over de omstandigheden thuis hielden de frontsoldaten in de ban. De vijand deed er nog een schep bovenop en zaaide twijfel met propaganda. De angst voor de dood en de psychische en fysieke uitputting waren de voedingsbodem bij uitstek voor oorlogsneurosen.

Ook Gustaaf Drossens had in 1917 last van 'le cafard': *"De staat mijner gezondheid is beter als vroeger. Nochtans kan ik sommige dagen, zelfs weken, die droom erbij en een zwarte gedachten niet uit m'n hoofd krijgen. Het zien van de dood en de vernietiging laat me een indruk die nu onwillekeurig te neer slaat en gansche tijden vervolgt: een mensch is toch zwak..."*

Soldaten leden onder de kou: de harde winter 1916-17 zorgde voor bevroren handen en voeten. Vuurkorven brachten een beetje warmte en troost.

Bovenop de kou kwam het vocht: men zakte tot de knieën in de modder. Deze omstandigheden waren een kweekvijver voor vlooiën en luizen: het vangen ervan was een geliefkoosde en noodzakelijke bezigheid. Ratten stortten zich 's nachts op voedsel en kleding en beten de arme soldaten in het gezicht en de ledematen. Honden bewezen hun nut als rattenvanger.

Aasvliegen kwamen af op lijken, kadavers en paardenmest. En dan was er nog de immer dominante geurhinder van latrines, dampen van gasaanvallen, afvalputten, lijken en kadavers. Een ideale voedingsbodem voor besmettelijke ziekten..

Vernieling

Tegen het einde van de oorlog werd in een strook van 6 km aan beide zijden van het front alles onherkenbaar verminkt door artilleriebombardementen en herschapen in een maanlandschap. Dorpen en hoeves, kastelen en parken: niets werd gespaard. Van industriële gebouwen restten er nog slechts skeletten.

Nieuwpoort was na intense beschietingen nog een schim van zichzelf. De ruïnes werden omgevormd tot een geduchte versterking als sleutelpositie in de Belgische verdediging. Veurne en Lo beiden ongeveer 10 km achter het front, hadden aanzienlijke schade geleden.

Als knooppunt voor de geallieerde troepentransporten was Ieper het mikpunt van de Duitse artillerie op de heuvels dat in een boog om de stad was opgesteld. De Lakenhal met belfort, de Sint-Maartenskathedraal en talloze huizen werden genadeloos weggeveegd.

Al van eind 1918 wilden mensen de voormalige slagvelden bezoeken en met eigen ogen de plaatsen zien waar hun familieleden de oorlog doorgebracht hadden. Ze ondernamen trips naar het IJzerfront, een fenomeen wat men later 'fronttoerisme' is gaan noemen. De afgelopen decennia is de Grote Oorlog ook nooit uit ons geheugen weggebrand.

Lesimpulsen

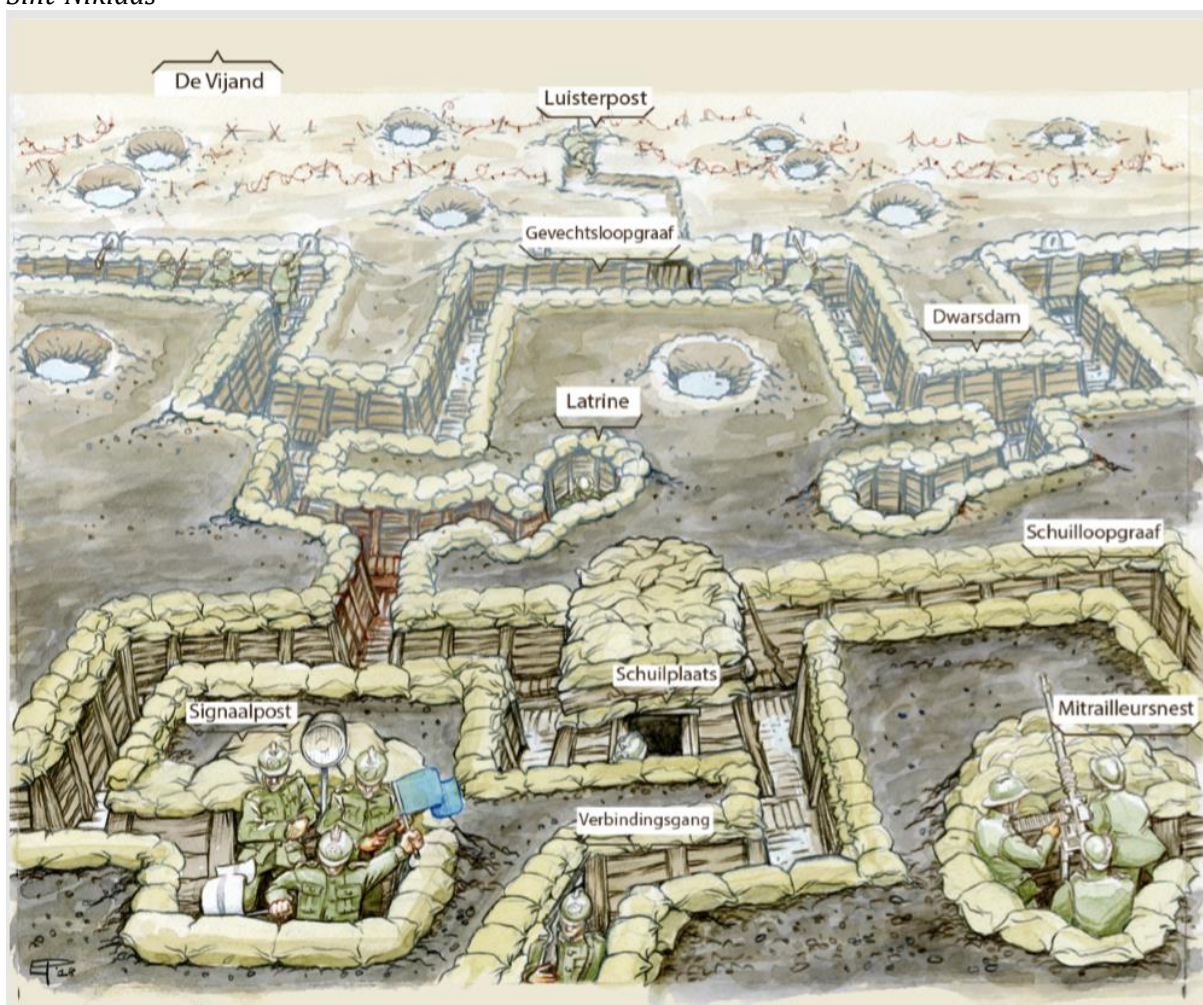
Bron 5.1: Film Frontleven Wereldoorlog I in 3D

Nog te bezichtigen tot en met 3 februari 2019 in de Stedelijke Musea Sint-Niklaas. Daarna verschijnt de 2D versie op youtube en onze website.

Bron 5.2: Audiofragmenten Frans Struyf – Hilaire Verschelden – Leo De Nayer – Petrus Vanacker

Nog te beluisteren tot en met 3 februari 2019 in de Stedelijke Musea Sint-Niklaas. Daarna verschijnen de audio's op onze website.

Bron 5.3: Kaart opbouw loopgraven – Getekend door Erik Pijl in opdracht van Stedelijke musea Sint-Niklaas

Bron 5.4: Infografiek – Stedelijke musea Sint-Niklaas

Bron 5.5: Fragment uit brief van Leo De Nayer – 8 december 1914

Leo De Nayer werd geboren in Temse in 1892 en studeerde rechten in Leuven bij het uitbreken van de Grote Oorlog. Op 29 juli 1914 vertrok hij uit Temse om zich als gewoon soldaat bij het Belgische leger te voegen. Uiteindelijk sneuvelde Leo De Nayer minder dan een maand voor Wapenstilstand en dit op reeds vrijgevochten grond. Zijn lichaam werd kort na de oorlog naar Temse overgebracht. Gedurende de hele oorlog schreef hij brieven naar het thuisfront en hield hij een dagboek bij. Dit materiaal wordt bewaard in het gemeentearchief van Temse.

Waar zijn de vreugdedagen van weleer? En waarlijk wel overwogen, wat kan een soldaat in oorlogstijd van Sinterklaas verwachten? En toch is mij wel niet in een schoen onder de vorm van lekkernijen en suikergoed een Sinterklaas toegekomen, wel onder de gedaante van de zo bevredigend-geruststellende brief waar gans de familie aan gecollaboreerd had.

Bron 5.6: Fragment uit dagboek van Leo De Nayer – 4 april 1915

Kerstmis, nieuwjaar, Pasen: alle loopgravendagen. Ratten en ratten, ratten en muizen houden nachtelijk feest in onze abri. Voor de “chef de poste” was er comfort: er stond een stoel.

Bron 5.7: Fragment uit brief van Leo De Nayer – 22 maart 1915

Jong als de lente is mijn hoop op betere tijden. Waar acht ik het dat uit de meest prangende onrust van de lopende tijd een nieuwe schonere toekomst dan ooit zal geboren worden.

Bron 5.8: Fragment uit brief van Leo De Nayer – 9 april 1917

De dagen slenteren door de eentonigheid van de tijd, krom-slom, dan treurig, dan opgeruimd doch altijd omneveld door de crisis van dezen wereldoorlog. Hoe hij eindigen zal? Wanneer? De jas, of gewone soldaat aan het front, besluit zijn ontgoocheling nopens het vraagstuk van het einde: de vijf eerste jaren zijn de ergste!

Bron 5.9: Fragment uit brief van Leo De Nayer – 12 december 1917

Rusten? Is het mogelijk als gij daar afgemat zijt van waken. Ik voel er geen lust toe. Rusten? U een paar woorden schrijven, is het niet even goed? Denken aan wat achter ons ligt, de oorlog zien als in een droom, (het is wel een probleem als de koude nijpt en je voeten vervriezen in een obusput, als de kogels fluiten en de obussen kraken, dat gans de vuurlijn hiervan geschokt is) dat is de beste rust voor spieren en zenuwen van de krijger in deze tijden.

Bron 5.10: Fragment uit dagboek van Leo De Nayer – 9 januari 1918

Het oorlogslijden brengt ons bij het lijden van Jezus Christus die eenmaal zei dat Hij geen steen had om zijn hoofd op te leggen. Het woord is juist: een soldaat begrijpt te volle de waarheid dezer miserie.

Bron 5.11: Foto Gustaaf Drossens – Collectie Stadsarchief Lokeren

Bron 5.12: Foto Gustaaf Drossens – Collectie Stadsarchief Lokeren

Bron 5.13: Foto Gustaaf Drossens – Collectie Stadsarchief Lokeren

Bron 5.14: Foto Gustaaf Drossens – Collectie Stadsarchief Lokeren

Bron 5.15: Foto Gustaaf Drossens – Collectie Stadsarchief Lokeren

Bron 5.16: Foto Gustaaf Drossens – Collectie Stadsarchief Lokeren

Bron 5.17: Foto Gustaaf Drossens – Collectie Stadsarchief Lokeren

Bron 5.18: Foto Gustaaf Drossens – Collectie Stadsarchief Lokeren

Websites en literatuur

sd. www.boterbijdeviswo1.be.

sd. www.wereldoorlog1418.nl.

www.longlongtrail.co.uk, sd.

sd. http://stamgent.be/nl_be/digi-expos/gent-bezette-stad.

sd. <http://www.ablhistoryforum.be/viewtopic.php?t=2532>.

sd. http://www.ethesis.net/smokkel_land_van_waas/smokkel_lvw_hfst_6.htm.

sd.

http://www.forumeerstewereldoorlog.nl/wiki/index.php/De_Slag_om_Diksmuide_en_de_Fusiliers_Marins.

sd. <http://www.inflandersfields.be/nl/namenlijst>.

sd. [https://hetarchief.be/nl/zoeken/*?sort=issued-asc&Serie\[\]=Het%20soete%20Waesland:%20kosteloos%20oorlogsblad%20voor%20de%20soldaten%20van%20het%20Land%20van%20Waes](https://hetarchief.be/nl/zoeken/*?sort=issued-asc&Serie[]=Het%20soete%20Waesland:%20kosteloos%20oorlogsblad%20voor%20de%20soldaten%20van%20het%20Land%20van%20Waes).

sd. <http://www.oorlogsdagboek.org/>.

sd. <http://www.simonstevin.org/wo-i-stelling-herontdekt-te-kruibeke.html>.

sd. <https://helden.familiekunde-landvanwaas.be/>.

sd. www.beverenbezet.be.

sd. <http://www.limburg1914-1918.be/>.

sd. <http://www.oorlogsdagboekleuven.be/>.

sd. <http://www.grooteoorlogantwerpen.be/>.

sd. <https://pieterserrien.be/>.

sd. <https://www.kempenseklaprozen.be/>.

sd. <http://veertienachtien.be/nl>.

sd. <http://zeeuwengezocht.nl/nl/>.

sd. <http://www.poperinge14-18.be/>.

sd. <http://www.meerle14-18.be/over-de-website/>.

sd. <https://sint-niklaas.debeeldbank.be/>.

Alstein, Van, en Nath. *14-18 van dichtbij. Inspiratiegids voor lokale projecten over de Grote Oorlog*. Leuven: Uitgeverij Acco, 2012.

AN. „Brieven van onze gesneuvelden.” *Wissekerke*, 2004: p. 8-16.

AN. „De Sint-Niklase slachtoffers van de Eerste Wereldoorlog.” *Archivaria*, Juni 2002.

- AN. „In droevige omstandigheden: Kroniek van het Sint-Niklase stadsbestuur in juli-november 1914.” *Archivaria*, 1 juni 2002.
- AN. „Onze gesneuvelden.” *Wissekerke*, 2004: p. 13-28.
- AN. „Veldwachter van Steendorp ter dood veroordeeld.” *Wissekerke*, 2004: p. 29-32.
- Blanken. *Overvallen Luik 1914*. Uitgeverij Aspekt B.V., 2014.
- Bogaert, Van, en Van Bogaert. „Champetter, wordt het oorlog? Verrebroek, een klein dorp tijdens de Grooten Oorlog.” *Het Land van Beveren*, 2018: p. 2-57.
- Bogaert, Van, en Verwerft. „Op de vlucht. Beverse vluchtelingen in Nederlandse vluchtoorden tijdens de Eerste Wereldoorlog.” *Het Land van Beveren*, 2018: p. 58-81.
- Braem. „Soldaat Alfred Braem (1886-1918).” *De Kluizenaar*, 2010: p. 60-65.
- Bundervoet. *Koken in bezet gebied. Recepten voor een spaarzame keuken*. Comeet, 2015.
- Burcht, Heemkundige Kring Zwijndrecht en. *Zwijndrecht en Burcht in de Groote Oorlog: vlucht, opvang en internering*. Heemkundige Kring Zwijndrecht en Burcht, 2017.
- Buys. „Archief geschat. Groot-Hertogelijk bezoek in Beveren tijdens de Groote Oorlog.” *Het Land van Beveren*, 2018: p. 116-117.
- Chardonne, en De Jonghe. „Vluchten voor de oorlog.” *Wissekerke*, 2016: p. 9-11.
- Claes. *Oorlog zonder einde. De herdenking van de eerste wereldoorlog te Ieper*. Onuitgegeven scriptie, 2000.
- Cleemput, Van. „Vijf jaar krijgsgevangenen.” *De Kluizenaar*, 2005: p. 37-42.
- Cleen, De. „Mijn herinneringen aan den Grooten Wereldoorlog 1914-1918.” *Wissekerke*, 2014.
- Clercq, De. *Om de oorlog te haten, moet je er veel over praten (Langaskens)*. Lokeren, Daknam en Eksaarde tijdens WOI. 2014.
- . *Spioneren voor het Secret Service Bureau tijdens WOI - Notaris Clement Heirment een Waas spion*. Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas, 2018.
- Colaes. „Kookgerief van de Gemeentelijke Volkskeuken uit WOI: openbare verkoping te Rupelmonde 1919.” *Wissekerke*, 2002: p. 16-17.
- Colaes. „Steendorpse spionnen 1914-1918.” *Wissekerke*, 1981: p. 232-235.
- Colleman. „Den Grooten Oorlog in Sint-Gillis-Waas.” *De Kluizenaar*, 2014: p. 15-31.
- Cools, Puynen. *100 jaar Wapenstilstand 1918 - 1560 dagen oorlogsmisericie in Groot-Beveren*. AXIS Vredesgenootschap, 2018.
- d'Euzie, Heemkundige kring. „Van Haelst - oorlogsdagboek.” *Diverse tijdschriften*, sd.
- Dissel, Heemkundige Kring Den. *Sinaaise soldaten in de grote oorlog*. Heemkundige Kring Den Dissel, 2014.
- Driessche, Van. *Lokeren bezet tijdens de eerste wereldoorlog*. Onuitgegeven scriptie, 1999.
- Fierens. *Ghisleen Verdickt. Leven en dood van een schilder. 1883-1926*. 2016.
- Geest, De. *Brave Little Belgium. 13 verhalen over België in de Eerste Wereldoorlog*. Manteau, 2013.

- Gils. „90 jaar geleden in het Waasland.” *Wissekerke*, 2004: p. 3-12.
- Goossens. „Quelle vie. Heureusement c'est pour la patrie! De oorlogsjaren van René de Bergeyck.” *Het Land van Beveren*, 2018: p. 92-113.
- Hiel. „Bloemverdeling te Cruybeke tijdens de Groote Oorlog (1915).” *Wissekerke*, 1999: p. 8-19.
- Hiel. „Het verhaal van Theoduul Stroobandt.” *Wissekerke*, 2004: p. 27-28.
- Hiel. „Kruibeke in de Grote Oorlog.” *Wissekerke*, 2004: p. 20-26.
- Hiel. „Wereldoorlog I: 80 jaar geleden.” *Wissekerke*, 1994: p. 91-93.
- Hoof, Van. „Grimmige wachters op een aanval die nooit kwam.” *Het Land van Beveren*, 2018: p. 120-121.
- Jansen. *Uit 't slijk: het levensverhaal van Arthur Jansen (1896-1978) : van frontsoldaat tot mutualistisch voorman*. Aspekt B.V., 2013.
- Keegan. *De Eerste Wereldoorlog 1914-1918*. Balans, 2013.
- Keyser, De. *Nieuwe meesters, magere tijden: eten en drinken tijdens de Eerste Wereldoorlog*. Uitgeverij Van Halewyck, 2013.
- Keyzer, De. „Een Doodendraad op De Klinge.” *De Kluizenaar*, 2015: p. 5-11.
- Laere, Van. „Amedée Verbruggen in 1917.” *Wissekerke*, 2017: p. 2-9.
- Laere, Van. „De laatste rustplaats van onze gesneuvelden.” *Wissekerke*, 2004: p. 23-24.
- Laere, Van. „De oorlogsfoto's van Eerwaarde Heer Joseph Verbraken.” *Wissekerke*, 2015: p. 14-16.
- Laere, Van. „Noodgeld tijdens de Eerste Wereldoorlog.” *Wissekerke*, 2004: p. 19-20.
- Laere, Van. „Oorlogsdagboek van Amedée Verbruggen.” *Wissekerke*, 2014: p. 2-13.
- Looze, De. *Toen den Duitsch kwam – Het Waasland tot de Duitse bezetting (augustus-oktober 1914)*. Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas, 2013.
- . *Toen den Duitsch kwam. Het Waasland tot de Duitse bezetting (augustus - oktober 1914)*. Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas, 2014.
- Maris. „Herinneringen aan de Eerste Wereldoorlog.” *Wissekerke*, 1981: p. 149-163.
- Meul. *De oorlogsmeters van de Belgische soldaten tijdens de eerste wereldoorlog (1914-1918)*. Onuitgegeven scriptie, 2001.
- Nath. *Brood willen we hebben*. Manteau, 2013.
- . *Voedselschaarste en voedselbedeling. Tactieken en strategieën. Twee episodes uit bezet België tijdens de Eerste Wereldoorlog*. Onuitgegeven scriptie, 2011.
- Nath, Gisele. *Brood willen we hebben*. Manteau, 2013.
- Peleman. *Sinterklaas in de Groote Oorlog*. Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas, 2018.

- Pieters. „Mercatorstede had eigen pontonbrug.” *Het Laatste Nieuws*, 30 september 2014: <https://www.hln.be/regio/kruibeke/mercatorstede-had-eigen-pontonbrug~a0803966/>.
- Poschet. „Beveren uitgespit. De Beverse loopgraven.” *Het Land van Beveren*, 2018: p. 114-115.
- Reyniers. *Mon, schipper tijdens W.O.1 : opgetekend naar de memoires van Edmond Reyniers, schipper-eigenaar van de Thérèse*. vzw Ruimschoots Rupelmonde, 2017.
- Roep, De. „De kleine geschiedenis van de gesneuvelden van de Groote Oorlog (1914-1918) uit Daknam, Eksaarde en Lokeren.” *Annalen K.O.K.W.*, 2013: p. 33-141.
- Ryck, De. *Terug naar niemandsland. De geschiedenis van de gebroeders Van Raemdonck: mythe en werkelijkheid*. 2013, sd.
- Schaepdrijver, De. *De Groote Oorlog verbeeld: Vlaanderen en België*. Uitgeverij Houtekiet, 2013.
- Serrien. *Het elfde uur. 11 november 1918. De gewelddadige laatste dag van de Eerste Wereldoorlog*. Horizon, 2018.
- . *Oorlogsdagen. Overleven in bezet Vlaanderen tijdens de Eerste Wereldoorlog*. Manteau, 2013.
- Tré, De. *Waasmunster in de Groote Oorlog - Eerbetoen aan de slachtoffers en oud-strijders 1914-1918 van onze gemeente*. 20181.
- Vandenhende. *Belgische vluchtelingen in Gouda tijdens de Eerste Wereldoorlog*. Nevelland VZW, 2017.
- Vandeweyer. *De Eerste Wereldoorlog : koning Albert en zijn soldaten*. Standaard, 2005.
- Vanneste. *De Doodendraad: de elektrische draadversperring aan de Oost-en Zeeuws-Vlaamse grens tijdens de Eerste Wereldoorlog*. Gent: Provincie Oost-Vlaanderen, 2013.
- Vergauwen. „Oud moederke.” *Wissekerke*, 2003: p. 21-23.
- Verwerft, Bert. „De gedwongen tewerkstelling van arbeiders uit Groot-Beveren tijdens de Eerste Wereldoorlog (1916-1918).” *Het Land van Beveren*, 2017: 4-25.
- Verwerft, Bert. „Werken voor de vijand. De werkkampen in Duitsland, het verzet en de terugkeer van weggevoerden uit Groot-Beveren tijdens de Eerste Wereldoorlog (1916-1918).” *Het Land van Beveren*, 2017: 2-17.
- Vijver, Van de. *1914-1918: oorlog zonder einde*. Davidsfonds uitgeverij NV, 2013.
- Vlaminck. *Het etappengebied in België tijdens den oorlog 1914-1918*. 1925, sd.
- Vos, De. *De Eerste Wereldoorlog*. Davidsfonds Uitgeverij nv - Distributie, 2011.
- Waesberghe, Van. *Smokkel in het Land van Waas tijdens de Eerste Wereldoorlog*. Onuitgegeven scriptie, 2000.
- Wilde, De. „Moeilijkheden en grote gevaren: brieven uit de loopgraven (januari - mei 1916).” *Wissekerke*, 2006: p. 21-23.
- Willems. „De Grooten Oorlog van Frans Verstraeten.” *Het Land van Beveren*, 2018: p. 82-91.
- Zimmerman. *Vergeten linies. Militair erfgoed binnen de Antwerpse fortengordels op luchtfoto en lidar*. Provincie Antwerpen, 2018.

Op zoek naar extra bronnen?

Archief De Bergeyck – Zwarte Dreef 2 – 9120 Beveren – 03 750 10 21 – bert.verwerft@beveren.be

Gemeentearchief Beveren – Stationsstraat 1 – 9120 Beveren – 03 750 17 52 – archiefdienst@beveren.be

Gemeentearchief Kruibeke – O.L.Vrouwplein 18-20 – 9150 Kruibeke – 03 820 78 34 – archief@kruibeke.be

Gemeentearchief Sint-Gillis-Waas – Burgemeester Omer De Meyplein 1 – 9170 Sint-Gillis-Waas – 03 727 17 00 – archief@sint-gillis-waas.be

Gemeentearchief Temse – Frans Boelplein 1 – 9140 Temse – 03 710 12 19 – archief@temse.be

Gemeentearchief Zwijndrecht – Binnenplein 1 – 2070 Zwijndrecht – 0800 99 604 – gemeentebestuur@zwijndrecht.be

Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas – info@kokw.be

Rijksarchief – www.arch.be

Stadsarchief Lokeren – Torenstraat 1 – 9160 Lokeren – 09 340 50 61

Stadsarchief Sint-Niklaas – Hendrik Heymanplein 3 – 9100 Sint-Niklaas – 03 778 33 80 – archief@sint-niklaas.be - <https://sint-niklaas.debeeldbank.be>

Wase Heemkringen: www.erfgoedcelwaasland.be/oud-en-heemkundige-kringen-van-het-waasland/

Stadsspel 'Dilemma 14/18'

'Dilemma 14/18' is een stadsspel voor iedereen vanaf 12 jaar. Het voert de deelnemers mee naar de tijd van de Eerste Wereldoorlog. Zij kruipen in de leefwereld van vijf Sint-Niklase personages: soldaat Petrus Vanacker, burgerwacht Raphaël Waterschoot, kloosterlinge Zuster Trees, verzetsvrouw Mathilde Vandermeulen en onderwijzeres Augusta Quintelier. De spelers staan voor levensechte dilemma's, verzamelen voedselbonnen en voeren groepsopdrachten uit.

- Voor 10 tot 30 deelnemers | vijf locaties in Sint-Niklaas (op wandelafstand)
- Vijf spelbegeleiders zelf te voorzien
- Ontlening en info: 03 778 33 86 | archief@sint-niklaas.be
- Ontwikkeling: Tumult vzw en stadsarchief Sint-Niklaas